

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim Ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

**TÜRKİYE’DE YAŞANAN DARBELER VE DARBE
GİRİŞİMLERİ SONRASI YAPILAN YASAL
DÜZENLEMELERİN ASKERİ YÖNETİME ETKİLERİ**

Esra TEZEL

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TÜRKİYE'DE YAŞANAN DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ SONRASI
YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN ASKERİ YÖNETİME ETKİLERİ

Esra TEZEL

Kapadokya Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Nevşehir, 2023

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim süresince ve konu seçimimde değerli katkılarından dolayı Doç. Dr. Halil Burak SAKAL 'a, ders süreci boyunca değerli katkılarından dolayı Dr. Öğretim Üyesi Can ULUSOY 'a, değerli yönlendirmeleri ile Dr. Öğretim Üyesi Çağdaş SÜMER 'e, desteklerinden dolayı Öğr. Gör. Berk İlke DÜNDAR ve Araş. Gör. Yakup Atamer AYKAÇ 'a,

Tez sürecim boyunca göstermiş olduğu destek, anlayış ve sabırdan dolayı tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Valeriy MORKVA 'ya,

Tez jürimde de bulunarak her aşamada desteği ve yönlendirmelerinden dolayı Doç. Dr. Şafak OĞUZ 'a,

Tüm tez sürecim boyunca konuyla ilgili değerli yazılarından yararlanmış olduğum akademik makale, tez, kitap ve yayımların yazarlarına,

Ve en önemlisi tüm yüksek lisans eğitimim süresince bana göstermiş oldukları destek, sabır ve özveri için ablam Elif TEZEL, annem İmren TEZEL ve babam Halil TEZEL 'e teşekkür ederim.

ÖZET

TEZEL, Esra. *Türkiye’de Yaşanan Darbeler ve Darbe Girişimleri Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Askeri Yönetime Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir, 2023.

Gelişmekte olan ülkelerde sık sık karşımıza çıkan askeri darbeler, ilgili ülkenin silahlı kuvvetleri tarafından, siyasi yönetimde yetkinin ele geçirilmesidir. Türkiye de gelişim süreci boyunca dört defa darbeye, altı defa darbe girişimine sahne olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetler; genel itibariyle laikliğin tehlike altında olduğu, siyasi yönetimin yetersiz olduğu gibi gerekçelerle bazen doğrudan bazen de dolaylı olarak siyasi yönetimi vesayet altına almıştır. Bu araştırma ile 27 Mayıs 1960 darbesi ile başlayan ve 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar çeşitli zaman dilimlerinde ortaya çıkmış olan darbeler ve darbe girişimleri detaylı olarak incelenmiş ve sonuçları askeri yönetimi etkileyen faktörler bazında açıklanmıştır.

Darbeler sonrası askeri yönetimlerin daha imtiyazlı ve refah bir yönetim süreci yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır. Darbe girişimleri sonrası ise askeri yönetimlerin olaylardan etkilendiği ancak darbe girişimlerini gerçekleştiren askeri personellerin yargılamalar ve cezalar boyutuyla olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Darbeler sonrası askeri yönetimin siyasi yönetimde etkili olması sonucu Türkiye’de daha otoriter süreçler yaşandığı tespit edilmiştir. Darbe girişimleri sonrası ise daha çok anokrasi ile açıklanabilir. Yarı demokrasi de diyebileceğimiz anokrasi; kısmen diktatör kısmen demokratik yöneticilerin söz sahibi olduğu hükümet biçimleridir.

Anahtar Sözcükler: Darbe, 15 Temmuz, Darbe Girişimi, OHAL, KHK, FETÖ, Yasal Düzenleme

ABSTRACT

TEZEL, Esra. *Coups Experienced in Turkey and Effects of Legal Regulations After Coup Attempts on Military Administration*, Master's Thesis, Nevşehir, 2023.

Military coups, which are frequently encountered in developing countries, are the seizure of authority in the political administration by the armed forces of the relevant country. Throughout its development process, Turkey has witnessed four coups and six coup attempts. Turkish Armed Forces; In general, it has taken the political administration under its tutelage, sometimes directly and sometimes indirectly, on the grounds that secularism is in danger and the political administration is insufficient. With this research, coups and coup attempts that started with the coup of May 27, 1960 and emerged in various time periods until the coup attempt of July 15, 2016 were examined in detail and their results were explained on the basis of the factors affecting the military administration.

After the coups, it was concluded that the military administrations experienced a more privileged and prosperous administration process. After the coup attempts, it was determined that the military administrations were affected by the events, but the military personnel who carried out the coup attempts were more affected by the dimensions of the trials and punishments. It has been determined that more authoritarian processes are experienced in Turkey as a result of the military administration being effective in the political administration as a result of the coups. After the coup attempts, it can be explained mostly with anocracy. Anocracy, which we can also call semi-democracy; are forms of government in which partly dictatorial and partly democratic rulers have a say.

Keywords: Coup, 15 July, Coup Attempt, State of Emergency, Decree Law, FETO, Legislation

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	4
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	5
ETİK BEYAN	6
TEŞEKKÜR	İV
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	4
TEMEL KAVRAMLAR	4
1.1. DARBE, MUHTIRA, AYAKLANMA VE DARBE ÇEŞİTLERİ	4
1.2. DARBE GİRİŞİMİ VE DARBE GİRİŞİMİ ÇEŞİTLERİ	6
1.3. DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	8
1.4. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE DARBE ANLAYIŞI	8
2. BÖLÜM	11
TÜRKİYE’DE YAŞANAN DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ	11
2.1. DARBELER	11
2.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi	12
2.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası	16
2.1.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi.....	19
2.1.4. 28 Şubat 1997 Post-modern Darbe	21
2.2. DARBE GİRİŞİMLERİ	24
2.2.1. 22 Şubat 1962 Darbe Girişimi	25
2.2.2. 20 Mayıs 1963 Darbe Girişimi	27
2.2.3. 20 Mayıs 1969 Darbe Girişimi	28
2.2.4. 9 Mart 1971 Darbe Girişimi.....	29
2.2.5. 27 Nisan 2007 Darbe Girişimi	31
2.2.6. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi	33
3. BÖLÜM	38
DARBE VE DARBE GİRİŞİMİ SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER	38
3.1. ASKERİ ALANDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER	38
3.1.1. Darbeler Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler	38
3.1.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler ...	38
3.1.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler	42

3.1.1.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	43
3.1.2. Darbe Girişimleri Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler.....	45
3.1.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler	45
4. BÖLÜM	49
YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ	49
4.1. DARBELER SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ	49
4.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi.....	49
4.1.2. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi.....	50
4.2. DARBE GİRİŞİMLERİ SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ.....	51
4.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi.....	52
4.3. DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN BENZER VE FARKLI YÖNLERİ	53
4.3.1. Benzerlikler.....	53
4.3.2. Farklılıklar	54
SONUÇ.....	56
KAYNAKÇA	61
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	70
EK 2. 27 MAYIS 1960 DARBE BİLDİRİSİ	71
EK 3. 12 MART 1971 MUHTIRA METNİ	72
EK 4. 12 EYLÜL 1980 DARBE BİLDİRİSİ.....	73
EK 5. 28 ŞUBAT 1997 MUHTIRA METNİ	75
EK 6. 27 NİSAN 2007 E-MUHTIRA METNİ	78
EK 7. 15 TEMMUZ DARBE BİLDİRİSİ.....	81

GİRİŞ

Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye Cumhuriyeti'nde, ordu tarafından siyasi yönetimler darbeler ve darbe girişimleri ile baskı altında tutulmuştur. Bu baskılar sonucu 1960 ve 1980 yıllarında iki darbe yapılmış ve Türk Silahlı Kuvvetleri siyasi yönetimi ele geçirmiştir. 1971 ve 1997 yıllarında yine Türk Silahlı Kuvvetler tarafından ilgili dönemlerde seçimle kurulmuş olan hükümetler yetersiz görülerek uyarılmış ve muhtıra verilmiştir ancak bu muhtıralar da siyasi yönetimi değiştirmesi yönüyle darbe niteliğindedir. Ordu'nun siyasi yönetimlere uygulamış olduğu bu tutum Türk Silahlı Kuvvetler içerisinde görevli askeri personelin siyasi yönetime bakış açısını etkilemiş ve yaşanan darbeler dışında ordu tarafından altı kez darbe girişimi gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma ile Cumhuriyet tarihinde yaşanmış darbe ve darbe girişimleri incelenmiş olup bu müdahaleler sonrası yapılan yasal düzenlemelerin askeri yönetimde meydana getirmiş olduğu olumlu-olumsuz değişiklikler ve ülke yönetimine etkileri açıklanacaktır.

Gelişmekte olan ülkelerde gerek ordu tarafından gerek halk tarafından darbe girişimleri yaşanabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi incelendiğinde yaşanan darbe ve darbe girişimleri ordu tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu müdahaleler belli bir süre her 10 yılda bir kronolojik olarak tekrar edilmiştir.

Bu araştırma ile darbe, muhtıra ve darbe teşebbüsü kavramları birinci bölümde açıklanmış, kullanılan terimler kavramsal olarak açıklanmıştır. Türkiye'de yaşanmış olan dört darbe, altı darbe girişimi sebep-sonuçları bakımından değerlendirilmiş ve yaşanan olaylar 2. bölümde açıklanmıştır. Darbeler sonrası yapılan yasal düzenlemeler ise 3. bölümde açıklanmıştır. Dördüncü bölümde yaşanan olaylar ve sonrasında alınan kararlar değerlendirilmiştir. Araştırma; nitel veri analizi yöntemleri kullanılarak tündengelem yaklaşımı ile araştırılmıştır. Bu araştırma ile "Darbe ve darbe girişimlerinin askeri yönetim üzerinde olumlu-olumsuz etkileri nelerdir?" sorusuna yanıt arayacağız. Araştırmanın amacı; askeri personelin bazen emir-komuta zinciri ekseninde bazen de emir-komuta zinciri dışında küçük gruplar halinde hayata geçirmiş olduğu, darbeler ve darbe girişimleri, girişimlerin hayata geçirildiği askeri yönetimi ne şekilde etkilediğinin tespitidir.

Ordu tarafından gerçekleştirilen ilk darbe 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılmıştır. Bu darbe ile dönemin Başbakanı Adnan Menderes hükümeti devrilmiştir. Bu darbe sonrası yürürlükte olan 1924 anayasası değiştirilmiş ve anayasa hazırlanıncaya kadar geçen sürede Türk Silahlı Kuvvetleri siyasi yönetimde söz sahibi olmuştur. 12 Mart 1971 tarihinde dönemin başbakanı Süleyman Demirel'e muhtıra verilmiş ve ordu tarafından istifaya zorlanmıştır. Özellikle 70'li yıllarda öğrenciler arasında yaşanan sağ-sol kavgaları ile ülkede ciddi bir güvenlik sorunu açığa çıkmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri, ülkede yaşanan kaos ortamını ve güvenlik açığını sebep göstererek siyasi yönetime el koymuştur. Darbe sonrası mevcut anayasanın yetersiz olduğu gerekçesi ile yeni bir anayasa hazırlanmış ve hazırlık süresince geçen 3 yıl boyunca ülkede askeri yönetim hâkim olmuştur. Ülkede o dönemde yaşanan olaylar darbe sonrası yapılan yargılamalarla sona ermiştir. Dördüncü darbe olarak; 28 Şubat 1997 muhtırasına sebep olarak, ülkede yaşanan irtica faaliyetleri gösterilmiştir. İlgili dönemde Başbakan Necmettin Erbakan, Tansu Çiller ile birlikte koalisyon hükümetini yönetmektedir. Erbakan ve hükümetinin laikliğe aykırı eylemlerin odağı olduğu, irticai eylemleri önlemede yetersiz kaldığı öne sürülerek Milli Güvenlik Kurulu'nda muhtıra verilmiş ve alınması gereken kararlar muhtıradan belirtilmiştir. Basın ve sivil toplum örgütlerinin baskıları sonrasında Başbakan Necmettin Erbakan istifa etmiştir.

Cumhuriyet tarihinde yaşanan darbe girişimlerini değerlendirdiğimizde özellikle 1960 darbesi sonrası 1971 muhtırasına kadar yaşanan dört darbe girişimi olduğunu görüyoruz. Bu teşebbüslerin ikisi 1962-1963 yıllarında Türk Silahlı Kuvvetleri personeli Talat Aydemir tarafından gerçekleştirilmiş ve 63 ayaklanması sonrası Talat Aydemir'in idam edilmesi ile sonuçlanmıştır. 1969 ayaklanması ise dönemin başbakanı Süleyman Demirel'in, 1960 darbesi sonrası siyasi yasak getirilen Demokrat Partili milletvekillerine, siyasi haklarının iadesi ile ilgili meclise getirdiği yasa teklifi sonrasında yaşanmıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in geri adım atarak ilgili kanun teklifinin meclise iadesini talep etmesi ile ordu içerisinde yaşanan hareketlilik bastırılmıştır. 9 Mart 1971 tarihinde, 12 Mart 1971 muhtırasının hazırlık sürecinde ordu içerisinde yaşanan fikir ayrıklarının da etkisiyle darbe girişimi gerçekleştirilmiş ve ordu içerisinde bastırılmıştır. 2007 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından AK Parti hükümetine yeni bir muhtıra verilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri resmi internet sitesinde tarihe e- muhtıra olarak geçen bildiri, dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt

tarafından yayınlanmıştır ve bu olay siyasi yönetimde bir değişikliğe sebep olmaması yönüyle bir darbe girişimi olarak ele alınmıştır. AK Parti hükümetinin karşı bildirisini ile girişim bertaraf edilmiştir.

Son olarak 15 Temmuz 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanmış olan darbe girişimi, diğer darbe ve darbe girişimleri ile kıyaslandığında bir fark ortaya çıkmaktadır. Bu ayaklanmanın bastırılmasında halk önemli bir rol oynamıştır. Halk güvenlik güçleri ile birlikte hareket etmiştir.

Bu araştırma ile Cumhuriyet tarihi boyunca yaşanmış olan darbe ve darbe girişimleri; sebepleri ile birlikte açıklanmaya çalışılmış ve yapılan müdahalelerin etkileri değerlendirilmiştir.

1. BÖLÜM

TEMEL KAVRAMLAR

1.1. DARBE, MUHTIRA, AYAKLANMA VE DARBE ÇEŞİTLERİ

Darbe, sözlük anlamı olarak; “Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.” olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu Sözlükleri, 2019). Darbe, askeri gruplar tarafından yapılan ve halkın belli bir kesimi tarafından yapılan darbeler olarak ikiye ayrılabilir. Askeri gruplar tarafından yapılan darbeler; mevcut siyasi yönetimi değiştirmek, devirmek düşüncesi ile emir komuta zinciri kapsamında veya farklı rütbelere aynı amaç için gruplaşmış askeri personelin cebir yoluyla veya silah zoru ile siyasi yönetimi ele geçirmesidir. Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanmış 27 Mayıs 1960 darbesi emir komuta zinciri dışında, askeri personellerden oluşan bir grubun yapmış olduğu darbe şekline örnek gösterilebilir. Yine Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşanmış olan 12 Eylül 1980 darbesi ise emir komuta zinciri kapsamında, bizzat kuvvet komutanlarının önderliğinde gerçekleştirilen darbe şekline örnek gösterilebilir. Halk tarafından yapılan darbeler; siyasi yönetime karşı halkın belli gruplar halinde ve azımsanmayacak sayılarda protesto ve ayaklanmaları ile bazen silahlı çatışmalara da varabilen boyutlarda gösteriler aracılığı ile siyasi yönetimde cebir yoluyla değişiklik yapılmasıdır. Bu değişime örnek olarak 1917 yılında Rusya’da yaşanan Bolşevik ayaklanması verilebilir.

Tarihte kayıtlara geçmiş olan ilk darbe Eski Yunan’da M.Ö. 6.yüzyılda gerçekleştirilmiş olup, hile ile mevcut hükümeti ele geçirmesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu olayla ilgili bilgilere Herodotos’un Tarih eserinde rastlanabilmektedir (Herodotos, 2022, s. 31-36). Kayıtlara göre; M.Ö. 608-528 yılları arasında yaşamış olan Peisistratos (Tekin, 2019, s. 80) asker kökenli olup, o dönemde yönetimde olan Solon, sanayiciler ve aristokratlara karşı fakir halkı savunarak kendisi lehine destek kuvvet ve finansal güç elde etmiştir. Bu güce ulaşmak için hile ile fakir halkı kandırdığı iddia edilmektedir. Bu iddialara göre; Peisistratos zengin sanayiciler ve aristokratlar tarafından saldırıya uğradığını iddia ederek, fakir halkın desteğini kazanmıştır. İlgili dönemde ilk demokrasi

yönetimi Atina'da uygulanmaya başlamış ve Peisistratos yönetime el koyarak tarihte bilinen ilk darbeyi gerçekleştirmiştir (Yılmaz H. , 2006, s. 30-32).

Tarih boyunca birçok ülkede askeri darbe yaşanmıştır. Bunun örnekleri 20. yy. sonlarına doğru Arjantin gibi gelişmekte olan, Mısır gibi gelişmekte olan, Yunanistan gibi gelişmiş, Şili gibi gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşanmıştır. Darbelerin daha çok gelişmekte olan ülkelerde yaşanmasının başlıca sebepleri; ekonomik istikrarsızlık, iç çatışmaların artması, rejim sorunları gibi sebeplerdir. Askeri darbelerin ortak özellikleri, sivil hükümeti devirmek, ülke güvenliğinin tehlikede olduğu görüşünün hâkim olması gibi özelliklerdir. Oysa demokratik toplumlarda bu baskı yönetimi olumsuz etkilemektedir. Sivil hükümetin darbe eliyle devrilmesinden sonra, özgürlüklerin kısıtlanması, ekonomik açıdan geriye gidişin söz konusu olması ve iç karışıklıkların yaşanması mümkündür. Bu olumsuz olgular sebebiyle gelişmekte olan ülkeler gelişmemektedir. Bazı darbelere askeri yönetim uzun yıllar yönetimde kalırken, bazı darbelere mevcut sorunların çözülmesiyle birlikte sivil yönetim tekrar başa gelmektedir (Duman, 2017, s. 121-123).

Darbe bir başka deyişle ihtilal olarak da adlandırılmaktadır. Cemil Meriç'e göre; ihtilal iktidarın cebir yoluyla değişimidir. Bu tanımla cumhuriyet tarihinde Atatürk'ün yapmış olduğu değişiklikleri ihtilal olarak nitelendirmektedir. İhtilal sonrası yapılan değişiklik ve düzenlemeleri ise reform olarak nitelendirmektedir. Bu kelimelerin kökünde iki kelime olduğunu iddia etmektedir; revolution ve reform, sosyal değişiklikleri bu kelimelerin ifade edeceğini belirtmektedir (Meriç, 2018, s. 116-143). Tarih süresince çeşitli sınıflar tarafından bu kavramlar savunulmuştur. İhtilal, inkılâp ve devrim kelimelerin birbirleriyle bağlantılı kelime ve kavramlar olduğu açıktır ancak her biri farklı kavramları açıklamakta olup, tarihi gelişim içerisinde uğramış olduğu değişiklikler neticesinde benzer kavramlara dönüşmüştür.

Muhtıra; herhangi bir şeyi hatırlatmak, uyarmak amacıyla yazılan yazıdır. Muhtıralar; askeri yönetim tarafından, mevcut siyasi yönetimi baskı altına alarak, belli düzenlemeler yapılmasını sağlamak veya mevcut siyasi yönetimi istifaya zorlamak şeklinde hayata geçirilmiştir. Mevcut siyasi yönetimin istifaya zorlandığı muhtıra için Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan 12 Mart 1971 muhtırası örnek verilebilir.

Ayaklanma; kelime anlamı olarak başkaldırıdır. Ayaklanma; halkın mevcut siyasi yönetime karşı birlikte hareket ederek, protesto gösterileri yaparak siyasi yönetime tepkisini ortaya koymasıştır. Türkiye’de ayaklanma ile siyasi yönetimin görevine son verilmesi söz konusu olmamıştır. Türkiye’de yaşanan ayaklanmalar, askeri ayaklanma şeklinde meydana gelmiştir.

Darbe çeşitleri; askeri darbe, sivil darbe, ekonomik darbe, medya darbesi, teknolojik darbe ve siyasi darbe olarak değerlendirilmiştir. Askeri darbe; bir ülkede mevcut siyasi yönetimin askeri güç kullanılarak devrilmesidir. Askeri bir grup veya ordu, hükümetin kontrolünü ele geçirmek amaçlı bir darbe girişiminde bulunur. Sivil darbe; bir ülkenin mevcut siyasi yönetimine karşı sivil vatandaşları veya sivil toplum kuruluşlarının hayata geçirdiği darbelerdir. Ekonomik darbe; bir ülkenin ekonomisini çökertmek amacıyla ekonomik baskılar kullanılan darbelerdir. Bu tür darbeler genellikle ekonomik yaptırımlar, ambargolar, döviz işlemleri veya finansal saldırılar şeklinde yürütülebilir. Medya darbesi; medya yayınlarına yönelik baskılar veya sansürler şeklinde hayata geçirilen darbelerdir. Medya darbesi, haberleri manipüle etmek, sansürlemek veya hükümete muhalif medya organlarını susturmak amacıyla kullanılabilir. Teknolojik darbe; bir ülkenin teknolojik özelliklerine yönelik saldırılar şeklinde hayata geçirilen darbelerdir. Siber saldırılar, bilgi hırsızlığı veya kritik altyapıya zarar vermek için bilgisayar korsanlıkları veya siber teröristler tarafından kullanılabilir. Siyasi darbe: bir ülkenin siyasi sistemini değiştirmek veya mevcut hükümeti devirmek amaçlı siyasi saldırılara yönelik darbelerdir. Siyasi partiler, muhalefet grupları veya bunların dışında farklı gruplar tarafından darbe girişiminde bulunulabilir. Farklı çeşitler de olabilir ancak bu araştırmada üzerinde duracağımız şekil askeri darbeler olacaktır.

1.2. DARBE GİRİŞİMİ VE DARBE GİRİŞİMİ ÇEŞİTLERİ

Darbe girişimi; askeri birliklerin mevcut siyasi yönetimi değiştirme girişimidir. Girişim başarısızlıkla sonuçlandığında darbe girişimi olarak adlandırılmaktadır. Darbe girişimleri emir komuta zinciri ekseninde de olabilir, askeri birlikler içerisinde belli bir grup tarafından da gerçekleştirilebilir. Teşebbüsün sonucu tanımını belirlemektedir.

Darbe girişimleri çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. Bazı çeşitleri; askeri darbe girişimi, sivil darbe girişimi, iç darbe girişimi, dış darbe girişimi ve halk ayaklanması şeklinde darbe girişimidir. Askeri darbe girişimi; bir ülkede askeri güçlerin, mevcut hükümeti devirmek veya kontrol ele geçirme amaçlı darbe girişiminde bulunmasıdır. Askeri birlikler, genellikle stratejik noktalar ele geçirerek, hükümet binalarını veya medya kuruluşlarını abluka altına alarak veya liderlerin hürriyetlerini kısıtlamak suretiyle darbe girişiminde bulunabilirler. Sivil darbe girişimi; sivil toplum kuruluşları, siyasi partiler veya halkın bir kesimi tarafından gerçekleştirilen darbe girişimidir. Bu tür darbe girişiminde, toplumun farklı kesimlerinden insanlar hükümet binalarını işgal edebilir, protestolar düzenleyebilir veya hükümet yetkililerinin görevden alınması için baskı kurmaya çalışırlar. İç darbe girişimi; hükümet içerisinde yaşanan çekişmeler sonucu gerçekleşen darbe girişimidir. Örneğin, bir bakanın veya yüksek rütbeli bir yetkilinin hükümet devirmek veya lideri görevden almak için kendi pozisyonunu kullanarak darbe girişimi hayata geçirmesidir. Dış destekli darbe girişimi; bir ülkenin dış güçleri tarafından gerçekleştirilen darbe girişimidir. Dış güçler, darbe girişimini desteklemek için askeri, mali veya istihbarat desteği sağlayabilir. Bu tür darbeleri, dış güçler kendi çıkarlarına hizmet etmek veya bölgesel veya uluslararası politikada dengeyi kendi lehine çevirmek amacıyla gerçekleştirebilirler. Halk ayaklanması şeklinde darbe girişimi; geniş halk kitlelerinin kitlesel protestolar veya ayaklanmalar yoluyla hükümeti devirmeyi hedeflediği darbe girişimidir. Bu araştırmada üzerinde duracağımız darbe girişimi şekli, askeri darbe girişimi olacaktır. Türkiye’de yaşanan darbe girişimleri askeri darbe girişimleri şeklinde hayata geçirilmiştir.

Başarılı veya başarısız darbe teşebbüslerinde, darbeyi gerçekleştiren veya teşebbüs eden bireylerin başvurduğu sebepler genellikle; demokrasinin işlevselliğini kaybettiği, Cumhuriyetin tehlike altında olduğu, mevcut hükümetlerin yönetsel ihtiyaçları karşılayamadığı, görüş ayrılıklarının demokratik bir zeminde güvence altına alınamadığı, özellikle Türkiye Cumhuriyeti’nde laikliğin tehlike altında olduğu gibi gerekçeler ile darbe teşebbüsleri hayata geçirilmiştir (Demirel T. , 2003, s. 353). Bu bölümde özellikle belli kavramları açıklamaya çalışarak, darbeler ve darbe teşebbüslerinin sebep-sonuç ilişkileri anlatılmaya çalışılmıştır.

1.3. DARBE VE DARBE GİRİŞİMLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Darbe ve darbe girişimlerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; siyasi istikrarsızlık, halkın siyasi yönetimden memnun olmayışı, ordu içerisinde yaşanan bölünmeler, sivil toplum kuruluşlarının baskıları, uluslararası kurumlar tarafından destek ve hukuki sorunlar sayılabilir. Siyasi istikrarsızlık; zayıf bir yönetim, siyasi çekişmeler, bozulma veya hükümetin etkisiz olduğu algısı sonucu darbe yapılması yönünde fikirlerin oluşmasını sağlayabilir. Halkın siyasi yönetimden memnun olmayışı; halkın geniş kesimlerinin hükümete karşı büyük bir hoşnutsuzluğunun bulunması sonucu darbe girişimine zemin hazırlayabilir. Ekonomik bozulma, yolsuzluk, adaletsizlik veya insan haklarına zarar verme gibi faktörler, darbe girişimini hızlandırabilir. Ordu içinde bölünmeler; ordu içinde yaşanan huzursuzluklar veya ciddi fikir ayrılıkları sonucunda darbe girişimi için uygun ortamın oluşmasında etkilidir. Askeri güç ve liderlik; darbe veya darbe girişimlerinin başarılı olması için darbecilerin yeterli askeri güce ve liderlik yeteneğine sahip olması anlamına gelmektedir. Ordu içindeki kritik kişilerin desteğini elde etmek veya etkili bir liderlik yapmak darbe girişiminin başarılı olmasında önemlidir (Kışlalı, 1987, s. 264-269).

Sivil toplumun tepkisi; sivil toplum kuruluşları tarafından gösterilen tepki sonucu darbe girişimlerinin etkisi ve gücü negatif yönde etkilenmektedir. Eğer halk geniş çapta darbe karşıtıysa veya mevcut hükümete destek veriyorsa, darbe girişimi başarısız olabilir. Uluslararası destek veya tepki; uluslararası toplumun darbe girişimine nasıl tepki vereceği, darbenin neden olacağı gelişmeler sebebiyle destek veya tepkisi darbe girişiminin sonucunda etkilidir. Uluslararası destek veya tepki, girişimin başarılı olmasında ve sonuçları üzerinde etkili olabilir. Hukuki ve kurumsal yapı; kurumsal bir yapının oluşu, darbe yönünün yönetimini yönetir. Güçlü egemenlik ilkesi, bağımsız yargı sistemi ve demokratik yapılar darbe düşüncelerine karşı bir savunma sağlayabilir.

1.4. TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ VE DARBE ANLAYIŞI

Tarih boyunca her dönemde toplumların temel kaygıları arasında ülkelerini dış etkenlere ve saldırılara karşı korumak olmuştur. Ülkede bağımsızlığın yani egemenliğin korunması, devlet literatüründe milli savunma olarak nitelendirilmiş ve silahlı kuvvetler

tarafından ordu eliyle yerine getirilmiştir. Silahlı kuvvetlerin dış etkenlere karşı olduğu gibi ülkeyi iç tehditlere karşı da koruma görevi bulunmaktadır. Kamu düzenini bozan eylemlere müdahale etme görevi bulunan silahlı kuvvetler, Türkiye’de zaman zaman ordu eliyle bu görevini yerine getirmiştir (Erdoğan, 1990, s. 310-311). Ordu; devletin devamlılığı için silahlanmış, askeri eğitim ve disiplinin temel alındığı hiyerarşik bir yapıdır. Silahlı kuvvetler ise; iç ve dış politikada etkin bir rolü olan ağırlığını ortaya koyan bir devlet gücüdür (İlhan, 1987, s. 8). Silahlı Kuvvetler, bir ülkenin komuta kuvvetlerini ifade eden genel bir terimdir. Silahlı Kuvvetler, savunma ve güvenlik görevlerini yerine getirmek için kurulmuştur. Ordular, çeşitli görevler ve birimler içeren geniş bir yapıya sahiptir. Bunlar arasında kara kuvvetleri, deniz kuvvetleri, hava kuvvetleri, özel kuvvetler, lojistik birimler, istihbarat birimleri ve destek güçleri gibi farklı askeri birimler bulunmaktadır. Her bir kuvvet, birimine tanımlanmış olan ve yönetmelikle kayıt altına alınmış görevlerini yerine getirmek için çalışmaktadır. Asker, bir ordu veya askeri güç adına hizmet veren kişiyi ifade eden terimdir. Türkiye’de vatani hizmet olarak değerlendirilen askerlik hizmeti, zorunlu askerlik şeklinde anayasada hüküm altına alınmıştır ve mazeretsiz yapılmaması halinde cezai şartları bulunmaktadır (Sevinç, 2006, s. 304-306). Askerlik, profesyonel askerlik veya zorunlu askerlik (askerlik hizmeti) şeklinde olabilir. Profesyonel birlikler, genellikle askeri kariyer yapmayı seçen ve sürekli olarak askeri görevlerde bulunan kişilerdir. Zorunlu askerlik ise bazı genel kurallarla tanımlanan ve belli süreler boyunca tüm yurttaşların katılabildiği zorunlu hizmet sürecinde bulunan kişileri ifade eder.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Türk ordusunun elinde bulunan silah ve teçhizatlar, dönemine göre iyi ancak son teknolojiden yoksun teçhizatlardır. Türk Ordusu'nun Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı süresince savaşta bulunması dolayısıyla savaş tecrübesi ve bilgisi bakımından üstünlüğü bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda yetişmiş olan kurmay subayların büyük çoğunluğu savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nde görevlerine devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde çıkan isyanların bastırılmasında Türk ordusunun önemli bir rolü bulunmaktadır. Tüm bu tecrübe ve bilgisinin farkında bulunan kurmay subaylar, bilgi ve tecrübelerini yeni askerlere aktararak ordunun daha da güçlü olmasında etkin rol oynamışlardır. Eğitim faaliyetlerinin geliştirilmesiyle daha yetkin ordu mensuplarının yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Ülkenin içinde bulunduğu süreç

değerlendirildiğinde; hızlı toparlanma ve finansal gücün yönetilmesi zorlu olsa da ülkede elde edilen milli gelirin ciddi bir bölümü ordunun iyileştirilmesi için kullanılmıştır. Nitekim ordunun toparlanması ittifak ülkelerin de desteğiyle güçlenmesi daha da hızla gerçekleşmiştir (Erendor, 2018, s. 337-339). Cumhuriyet'in ilanı ve Kurtuluş Savaşı esnasında ordunun üstlenmiş olduğu sorumluluk ve yüklenmiş olduğu misyon düşünüldüğünde, ordu mensupları tarafından daha sonraları siyasi yönetimde yaşanan sorunlara müdahale etme sorumluluğu yüklenilmesini belli ölçülerde açıklamaktadır. Ordunun siyasi yönetime karşı göstermiş olduğu tutum pretoryanizm ile açıklanabilir. Pretoryanizm; askeri birliklerin siyasi yönetimde söz sahibi olabilme, siyasi yönetime yön verebilme ve gerekli gördüğü durumlarda siyasi yönetime müdahalede bulunarak kendisini siyasi rejimin koruyucusu olarak görmesidir (Moore, 2011, s. 126-127).

Türk Silahlı Kuvvetlerinde uzun yıllar görev yapmış ve darbe girişimleri sırasında asker olan, emekli asker Ömer Lütfi Erol'a göre; "Türk Silahlı Kuvvetlerinin devrim yapmaktaki amacı; Mustafa Kemal Atatürk'ün kurmuş olduğu Türk Devleti'nin çağdaş, gelişmiş ülkeler seviyesinde olması ve tüm bireylerin de bu bilinçte olmalarının sağlanmasıdır. Bu gerekçelere dayanarak, yani Atatürk'ün ilkelerine bağlı, gelişmiş ülkeler seviyesinde bir ülke ve bilinçli bireylerin yetiştiği bir toplum amaçları ile 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 tarihlerinde darbe yapmış ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin yönetimine son vererek yürütmeye el koymuştur. Ömer Lütfi Erol; 12 Mart 1971 müdahalesinin yapılmasında yeterli askeri gücün oluşmaması sonucu muhtıra yapılmasının kararlaştırıldığını iddia etmektedir (Erol, 2010, s. 31-33). Darbeler dışında da ordunun siyasi yönetime birçok defa müdahalesi söz konusu olmuştur. Gerek askeri yönetim kademesi tarafından dönemin hükümetlerine verilen muhtıralar vasıtası ile gerekse askeri ayaklanmalar vasıtası ile birçok defa ordunun siyasi yönetime müdahalesinden söz edilebilmektedir. Atatürk'ün asker kökenli olup, Cumhuriyetin ilanı sonrası siyasi yönetimi ele almasının, daha sonra yönetimi devam ettirmiş olan İsmet İnönü'nün de asker kökenli olması Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasete bakış açısı yönünden, siyasi yönetime müdahale etmeye kendisinde hak görmesi muhtemel bir durumdur.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE’DE YAŞANAN DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİ

2.1. DARBELER

Türkiye Cumhuriyeti’nde gerçekleşen darbeleri incelediğimizde; bunun yönetimin Türk Silahlı Kuvvetler tarafından ele geçirilmesi olarak kullanıldığını görmekteyiz. Baskı kurarak yönetimin istifa ettirilmesi ise muhtıralar sonrası göze çarpmaktadır. Cumhuriyet Tarihi boyunca Türk Silahlı Kuvvetler tarafından iki darbe ve iki de darbe hükmünde muhtıra süreci gerçekleştirilmiştir. İlk darbe 27 Mayıs 1960 tarihinde Adnan Menderes Hükümeti’ni devirmek için yapılmıştır. Bu darbe sonrası Cumhurbaşkanı Celal Bayar da tutuklanmıştır.

Muhtıra kelime anlamı olarak; uyarmak için yazılan yazı şeklinde tanımlanmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetler hükümetlere vermiş olduğu muhtıralarda kelime anlamına sadık kalarak, hükümeti uyarmıştır, 27 Nisan 2007 muhtırası bu muhtıra şekline örnek olarak verilebilir. Baskı kurarak mevcut hükümetleri istifaya zorladığı muhtıralar da mevcuttur. 12 Mart 1971 Muhtırası bu durum için en uygun örnek olacaktır. 12 Mart Muhtırası ile Başbakan Süleyman Demirel istifaya zorlanmış, istifa etmemesi halinde Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetime el koyacağı muhtıra metninde açıkça belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay istifa sonrası yeni hükümeti kurma görevini Nihat Erim’e vermiştir. 12 Mart Muhtırası dışında hükümeti istifaya zorlayan muhtıra verilmemiştir.

İkinci darbe ise 12 Eylül 1980 tarihinde Süleyman Demirel Hükümeti’ni devirmek için yapılmıştır. Bu darbe sonrası milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırılmış ve sıkıyönetim ilan edilmiştir ancak tutuklanan milletvekili olmamıştır.

Bir sonraki muhtıra 28 Şubat 1998 tarihinde Başbakan Necmettin Erbakan’a verilmiştir. Bu muhtırada dikkat çeken husus Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından verilen muhtıranın sivil toplum kuruluşları, basın, üniversite, meslek örgütleri tarafından da desteklenmiş olmasıdır. Muhtıra sonrası Necmettin Erbakan muhtıraya karşı görüş belirtilmesi için diğer parti liderleri ve sivil toplum kuruluşları ile görüşmeler yapsa da

başarılı olamamış ve muhtıradan 5 gün sonra istifa etmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından hükümetin istifası istenmemiş olsa da muhtırada yapılması istenen maddeler hükümetin temel değerlerine aykırı olduğundan istifa ile sonuçlanmıştır. Necmettin Erbakan'ın istifası Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından kabul edilmiş ve yeni hükümeti kurma görevi ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verilmiştir.

2.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi

27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde Demokrat Parti, yaklaşık yirmi yıldan fazla iktidar olmuş Cumhuriyet Halk Partisi'nin, tek parti rejimine son vermiştir. Tek parti rejimi, ülkede oluşturulmaya çalışılan demokratik yönetim olgusunu temelden sarsmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi yönetimi de dâhil olmak üzere birçok kişinin hemfikir olduğu bir husus ise; muhalefet partisinin olmaması sebebiyle demokratik yönetim için uygun şartların tamamlanmamış olduğudur. (Toker, 1990, s. 58-78) Nitekim bu tartışmalar sürdüğü sıralarda Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde de farklı görüşler ve fikir ayrılıkları baş göstermeye başlamıştır. O dönemde Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisi lideri olan İsmet İnönü'nün muhalefet partisi görevini üstlenecek bir oluşumun eksikliği ile ilgili birden fazla beyanı ve bu hususu destekleyici söylemleri bulunmaktadır (Karpat, 2015, s. 67). Parti içerisinde oluşan karşıt görüşlü kişiler, İsmet İnönü'nün de destekleyici söylemleri ve beyanları doğrultusunda, Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılarak 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Bu kişiler; Celal Bayar liderliğinde, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan gibi isimlerdir. İktidarın muhalefet partisi kurulmasını destekler nitelikte tutum ve söylemleri o dönem siyasetinde geniş bir yankı uyandırmıştır. Bu değişim sürecinin arka planı hususunda çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu iddiaların bazıları şöyledir; mevcut otoriter rejimin gerektirdiği demokratik ortamın oluşturulması sebebiyle, Türkiye'nin jeopolitik konumu dolayısıyla, Sovyetler Birliği'ne karşı batıya yakın ve müttefik bir strateji kurulmuş olması sebebiyle söylemlerini değiştirmiştir (Yetkin, 1983, s. 247-257).

Fakat bu iddialara karşı, Türkiye'nin dış devletleri memnun etmek için böyle bir girişimde bulunmayacağını düşünen kesim de bulunmaktadır (Lewis, 1984, s. 312-313). Türkiye'nin dış politikasında etkili olacak husus; bölgesel ve iç istikrarı sağlayarak

bölgede huzurlu bir ortamın devamlılığına uygun zeminin hazırlanmasıdır (Ahmad, 1995, s. 163). Bu hususta birçok olumlu olumsuz görüş bulunmakla birlikte, Cumhuriyet Halk Partisi'ni, iktidar partisi konumundayken, karşısına çıkması muhtemel bir muhalefet partisinin oluşumunu desteklemesine sebep olarak gösterilebilecek nitelikte görünmemektedir.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde partilerin oluşum süreçleri açısından, ilk olarak kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) incelendiğinde; partinin kuruluş sürecinde olduğu gibi, askeri ve bürokratik elitlerin öncülüğünde, tek bir gruba veya bölgeye değil de toplumun belli bir kesimine hitap ettiği görülmektedir (Tunçay, 1999, s. 182). Nitekim parti içerisinde askeri kesimin çoğunluğu ve ülkenin kurtuluş sürecinde çok etkin bir rolü olan Mustafa Kemal Atatürk'ün de bu partiye açık desteği neticesinde, Cumhuriyet Halk Partisi 1923-1946 yılları arasında tek iktidar partisi olarak siyasi hayatına devam etmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş ilke ve amaçları incelendiğinde; tek iktidar olma hedefinden ziyade gelişmeye ve değişime daima açık olduğu, ülkenin gelişmesi için her daim destekçi ve öncü olduğu söylenebilir (Parla, 2008, s. 300). Cumhuriyet Halk Partisi muhalefetin oluşması için destekleyici bir rol üstlenmiş ve reform sürecini başlatmıştır. Demokrasiye geçiş sürecini hızlandırmıştır, ancak 1946 yılında kurulan ve yine aynı yıl yapılan seçimle Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 62 sandalye kazanan Demokrat Parti 1950 seçimlerinde 416 sandalye ile iktidarı ele geçirmiştir (Albayrak, 2020, s. 359).

Demokrat Parti'nin kurulmasına dek tek parti iktidarının devamlılığı sürmüş olmakla birlikte, gerek Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan farklı fikirlere sahip kişiler tarafından 12 Ağustos 1930 tarihinde kurulan Serbest Halk Fırkası ile gerek ünlü bir sanayici olan Nuri Demirağ tarafından 22 Eylül 1945 tarihinde kurulan Milli Kalkınma Partisi ile muhalefet kanadı eksikliğinin farkında olup tahsis edilmeye çalışıldığını göstermektedir (Haytoğlu, 1992, s. 260).

Darbe ile yönetimin el değiştirmesinin halk tarafından da desteklenmesi için geçerli ve önemli sebepleri olması gereklidir. Demokrat Parti'nin seçimlerde yüksek oy alarak iktidar partisi olması ordu ve asker kanadında olumlu karşılanmamıştır. Özellikle

bu hareketin öncü bir hareket olarak değerlendirmek yerinde bir tespit olacaktır. 27 Mayıs 1960 darbesi, sonrasında yaşanacak olan darbe ve ayaklanmalara rol model oluşturmuş ve askeri bakış açısını değiştirerek darbelerin meşru hale gelmesinde önemli bir adım olmuştur. Ordunun müdahalesi neticesinde, 27 Mayıs itibariyle otoriter ve baskıcı bir rejimin sona erdirilerek, özgürlük ortamının yeniden sağlandığına vurgu yapılarak müdahalenin gerekliliği ispat edilmeye çalışılmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinin devrim olarak nitelendirilmesine rağmen batıda devrim kelimesine karşılık gelen anlamdan uzaklaşmaktadır. Batıda devrim; dönüşüm olarak tanımlanırken, Türkiye siyasi kültüründe tarihin de etkisiyle devirmek fiilinden değiştirmek, dönüştürmek anlamlarında kullanılması yaygınlaşmıştır (Saç, 2017, s. 78-80).

1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşundan itibaren ilk meclisin hızla ve peş peşe yapmış olduğu yasal düzenlemeler ışığında yeni bir düzen inşa edilmeye çalışılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk anayasası olan 1921 Anayasası'nın ilk maddelerine bakıldığında, inşa edilmeye çalışılan yeni düzenin Cumhuriyet olacağı kanaati ağır basmaktadır. İlk madde şu şekildedir; “ *Madde 1.- (Özgün hali) Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.* ” Hâkimiyetin kaynağının millete ait olduğunu ve milletin kendi geleceğini kendinin belirleyeceğini belirtmektedir. Nitekim 1923 yılında Cumhuriyetin ilanı ile bu kanaatin haklılığı kanıtlanmış olmaktadır. 1923-1946 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde tek parti iktidarının söz sahibi olduğu bir dönem yaşanmıştır. Normal şartlar altında 1947 yılında yapılması gereken seçimler, ülkede yaşanan yeni gelişmeler ve muhalefet partilerinin kurulmasına olanak sağlayan yasal düzenlemeler vesilesi ile 1946 yılında yapılmıştır. Bunun başlıca sebebi; yeni kurulmuş olan Demokrat Parti'nin seçimler için yeterli güç ve desteği sağlamasının önüne geçerek, Cumhuriyet Halk Partisi'nin yeniden iktidarı ele geçirmesi ve 4 yıl daha iktidarda kalmasını sağlamaktır (Demirel, 2018, s. 312-313).

Demokrat Parti'nin kuruluş amacı ve kitlesi incelendiğinde; ilk etapta Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun süren iktidarı sonrası hem muhalefet görevi hem de yenilik arayışında olan kesimin desteğini alarak ilk girdiği seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde koltuk sahibi olabilmiştir. 1946 yılında yapılan seçimler, Demokrat Parti tarafından birçok itiraz yapılmasına rağmen, Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidarı ile

sonuçlanan ve mecliste çoğunluğu sağladığı, sıkıyönetim tedbirlerinin devam ettiği bir süreç olarak tespit edilmiştir. İddialara göre; Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti'nin oylarını engellemiş ve bazı bölgelerde seçimlerin şaibeli sonuçlanmasına sebep olmuştur. Tüm bu iddialara rağmen Demokrat Parti faaliyetlerine devam etmiş ve sonraki seçimler için halkın desteğini kazanmayı başarmış görünmektedir. İlk girdiği seçimlerde muhalefet partisi görevinde olan Demokrat Parti, bu süre zarfında teşkilatlanma hızını artırarak sonraki seçimlerde iktidar partisi olmayı başarmıştır (Eroğul, 1990, s. 46-51).

1946 yılında meclise giren Demokrat Parti; 1950, 1954 ve 1957 seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı farkla kazanmıştır. İki partinin de ideolojileri arasında çok büyük farklar söz konusu değildir. Ayrıldıkları noktalar; özel sektör, yerel girişimler, bürokratik farklılıklar gibi hususlardır (Ahmad, 1977, s. 30-40). Daha sonraları Demokrat Parti liberalizm ve demokrasi ideolojisini belirlerken, Cumhuriyet Halk Partisi sosyal demokrasi, demokratik sosyalist ve sosyal liberal eğilimler benimsemiştir (Varel, 2020, s. 203-234). 1950 yılı Cumhuriyet tarihi açısından önemli bir tarihtir. 1950 yılında yapılan seçimlerle ilk kez seçimle ülkenin yönetimi değişmiştir. Ancak özellikle 1957 seçimleri sonrasında Demokrat Parti'nin muhalefete karşı tutumu ve bakışı giderek sertleşmiştir. Demokrat Parti'nin muhalefete karşı takınmış olduğu sert tavra örnek olarak; devlet radyosuna iktidar lehine yayınlar yaptırılması, basın kanununun revize edilerek sert maddeler eklenmesi, gazetecilerin tutuklanması, karşıt görüşte oy kullanan il ve ilçeler için yaptırımların uygulanması, muhalefet partisinin yetkilerini sınırlandırmak için Meclis İçtüzüğü'nün değiştirilmesi ve buna benzer daha birçok karar gösterilebilir (Toker, 1991, s. 26-27).

Son olarak Demokrat Parti'nin bazı basın grupları ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin faaliyetlerini denetimi altına almak için 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Komisyonu kurulması ve bu komisyona olağandışı yetkiler vermesi 27 Mayıs 1960 darbesinin zeminini hazırlamıştır. Nitekim bu alınan kararları protesto eden öğrenciler ve protestoları engellemeye çalışan polis arasında çatışmalar yaşanmış ve otoriter rejim halini almış olan Demokrat Parti yönetiminin, artan baskı ve huzursuzlukları bastırabilmesi mümkün olmamıştır. Oluşan siyasi düzensizlik ortamı sonucu, muhalefetin de desteği ile ordu 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur.

10 yıl süren Demokrat Parti iktidarı 27 Mayıs 1960 sabahı askeri darbe ile sona ermiştir. 27 Mayıs'a kadar darbeye sebep olarak gösterilen olaylar yaşanmış ve sonucu olarak da darbe ile yönetim değiştirilmiştir. 1960 darbesinin hazırlıkları uzun yıllar sürmüştü ve Demokrat Parti'nin kurmuş olduğu Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler veren yasayı meclisten geçirmesi ile askeri darbenin hayata geçirilmesi için hazırlıklar hızlandırılmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in önderliğinde 27 Mayıs 1960 günü ordu yönetime el koymuştur (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 61). Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk demokrasi deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Sonuç olarak; tek parti rejimi olarak eleştirilen Cumhuriyet Halk Partisi döneminde halkın memnun olmadığı baskıcı, ekonomik, siyasi yönetim tarzı, iktidarı ele geçirmesi sonrası Demokrat Parti için de iddia edilmiştir. İktidar olması ile birlikte Demokrat Parti döneminde de eleştiriye kapalı siyasi yönetim tarzı benimsendiği ve tek kişi veya parti yönetiminin dolaylı olarak devam ettiği yönünde çeşitli görüşler bulunmaktadır.

2.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında bozulan siyasi düzen tekrar inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu hususta birçok adım atılmış olmasına rağmen istenen siyasi düzenin sağlanması mümkün olmamıştır. 11 Şubat 1961 tarihinde Ragıp Gümüşpala önderliğinde kurulan Adalet Partisi, 1965 yılı (Gazete, 12127, 1965, s. 1-9) ve 1969 yılı (Gazete, 13331, 1969, s. 1-14) seçimlerde oy çoğunluğu sağlayarak mecliste söz sahibi olabilmıştır. 1964 yılında Süleyman Demirel'in genel başkan seçilmesi partinin gelişmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Özellikle 1969 seçimleri sonrasında sağ-sol çatışmalarının da etkisi ile siyasi hareketlilik olumsuz yönde artmaya devam etmiştir. 1961 Anayasası'nın yürürlüğe konulmasının ardından, bireysel özgürlüklerin anayasada geniş kapsamlı ele alınmış olması amacının dışında kullanılarak farklı problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İlgili dönemde öğrenciler ve işçiler arasında artan teşkilatlanma çalışmaları sonrası, artarak devam eden devrim beklenti ve çabası ordunun müdahalesi ile

gerçekleştirilmiştir (Ulus, 2016, s. 127). Özellikle öğrenci hareketlerinin bu müdahalenin yapılmasında çok önemli bir rolü bulunmaktadır. 1960 Darbesi'nden sonra sağ-sol kutuplaşması hat safhada yaşanmış ve bu dönem sol görüş için en parlak dönem olarak hafızalarda yerini almıştır. Yapılan müdahalenin gençlik tarafından olumlu karşılanmasının en önemli nedenlerinden birisi, gençlerin devrim yapabilmek için yeni bir destek arayışı içerisine girmiş olmalarıdır. İlgili dönemde ön plana çıkan sol görüşlü gençlik örgütleri; Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu(THKO), Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu (DEV-GENÇ), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi(THKP-C) gibi örgütlerdir. Bu örgütlere üye olmuş isimlere örnek olarak; Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan, Hüseyin İnan verilebilir. Sağ görüşlü gençlik örgütü olarak Ülkü Ocakları örnek gösterilebilir. Ülkü Ocakları 9 Şubat 1969 tarihinde kurulan Milliyetçi Hareket Partisi'nin gençlik kolları olarak bilinmektedir. Bu gruplar tarafından görüş ayrılıkları olarak başlayan tartışmalar, silahlı eylemlere kadar varmış ve ülkede anarşinin artmasına sebep olmuştur. Muhtıranın, doğrudan askeri yönetim olarak değerlendirilmesi hususu ilgili dönem gençlik hareketleri önderlerinin dikkatinden kaçmıştır. Öyle ki önemli gençlik hareketleri muhtırayı destekleyen söylemleri ile dikkat çekmektedir (Kayalı, 2018, s. 181).

Ordu tarafından yaşanan olayların değerlendirilmesi neticesinde; öğrenciler ve işçiler tarafından devrim beklentilerine rağmen ordunun darbe yapmak yerine muhtıra yayınlamasının önemli sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler, ordu içerisinde de sağ-sol görüş ayrılıkları olması, muhtemel bir darbe teşebbüsünde, fikir ayrılıklarının hareketin selametini olumsuz yönde etkileyebileceği yönünde yüksek rütbeli subayların kaygılarının ön plana çıkmasıdır (Ersan, 2020, s. 65). Süleyman Demirel siyasi yönetimde bulunduğu süre boyunca ordu ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Bu muhtıra ile Adalet Partisi'nin ve Süleyman Demirel'in orduyu tarafsızlaştırma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Cizre, 2014, s. 99).

Artan öğrenci olayları, şiddet eylemleri, adam kaçırmaya, banka soygunları, kanlı işçi ayaklanmaları sebebiyle 12 Mart 1971 tarihinde ordu bir muhtıra yayınlamış ve mevcut hükümetin istifa etmesi gerektiği, aksi halde ordunun yönetime el koyacağı belirtilerek, hükümet istifaya zorlanmıştır. Muhtıranın tam metni şu şekildedir; *1. "Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu, anarşi,*

kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşmüştür.

2. Türk milletinin sinesinden çıkan silahlı kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılap kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan üzerine almaya, karardır. Bilgilerinize.” (Hürriyet, Gazetesi, 12.03.1971)

Muhtıra sonrasında mevcut hükümetin istifası dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edilmiştir. Ülkede yaşanan sağ-sol kutuplaşması, yeni hükümetin kurulması aşamasında da sorun olmuş ve tarafsız bir milletvekilinin görevlendirilmesi için Cumhurbaşkanı tarafından arayışlar başlamıştır. İlgili dönemde Cumhuriyet Halk Partisi Milletvekili olan Nihat Erim'e, partiden istifa etmesi koşuluyla yeni hükümeti kurma görevi verilmiştir. 1973 yılında yapılan seçimlere dek devam eden Nihat Erim hükümeti, kurmuş olduğu hükümet ile tam olarak değilse de 'yarım darbe' olarak değerlendirilebilir. Adalet Partisi, ilgili dönemde yaşanan ve artarak devam eden terörizmle başa çıkamamış olmasının yanında güven ortamı da sağlayamamıştır. Özellikle gençlik örgütleri tarafından gerçekleştirilen, devrim yapma amacıyla gerçekleştirilen terör eylemleri, ülkede anarşinin artmasına sebep olmuştur. Tüm bu gelişmeler doğrultusunda da 12 Mart 1971 tarihinde ordu eliyle mevcut hükümet istifaya zorlanmış ve tarafsız bir yönetim anlayışı benimsenmiştir (Özbudun, 2010, s. 27).

12 Mart Muhtırası ile ordu yönetime el koymamıştır ancak muhtıranın içeriği dolayısıyla yönetimin değişmesini zorunlu hale getirmiştir. Doğrudan darbe olarak

nitelendirilemese de dolaylı yoldan ordu yönetimi ele geçirmiştir. Bu muhtıranın önemli sonuçlarından bir tanesi; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasi yönetimde söz hakkı olacağını göstermesidir. 1960 ve 1971 müdahalelerinin ortak noktası; her ikisinde de siyasi iktidarın yapmış olduğu veya yapamadığı her konuda, ordunun tasvip etmediği her hususta, silahlı kuvvetlerin siyasi yönetime müdahale etme hakkını her daim saklı tuttuğunu göstermesidir.

2.1.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

12 Mart 1971 muhtırası ile kısa bir süre sağlanan sükûnet ortamı çok uzun sürmemiştir. 1975-1980 yılları arasında, şiddet olayları, silahlı saldırılar, adam kaçırmalar, işgaller, bombalı saldırılar, eylemler, kayıplar olağanüstü seviyelere ulaşmıştır. Siyasi sorunların çözüme kavuşturulamaması sebebiyle sağ-sol tartışmaları artarak devam etmiştir (Özçelik, 2011, s. 75).

Darbenin gerçekleşmesine zemin hazırlayan olayların başında; ilgili dönemde yönetimde olan Adalet Partisi ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşılıklı birbirlerini terörist grupları desteklemekle suçlamaları ve koalisyon hükümetini kurma aşamalarında sık sık fikir ayrılıklarına düşmeleri neticesinde, azınlık partilerinin söz sahibi olabileceği önemli bazı bakanlıkların yönetimini kaybetmeleridir. Bu fikir ayrılıkları, ülkede devam eden terörizmi daha da yaygın hale getirmiştir (Kesal, 2020, s. 189-208). Ülkede 1978-1980 yılları arasında yoğunlaşan şiddet eylemlerini önlemek amacıyla sıkıyönetim ilan edilmiş olmasına rağmen olayları engellemek için yeterli olmamıştır.

Böylesine siyasal şiddetin arttığı ve siyasi huzursuzluğun devam ettiği bir ortamda siyasi rejimin meşruluğundan söz etmek mümkün değildir. Siyasi uyuşmazlıkların tavan yaptığı bir ortamda, parlamentodaki iki büyük partinin anlaşmazlıkları neticesinde siyasal azınlıkları temsil eden küçük partiler, siyasi uzlaşmayı sağlayabilmek adına yapılan pazarlıklarda önemli bakanlıkları ele geçirerek, kendi propagandalarını hizmet edecek şekilde, siyasi çıkarları doğrultusunda kullanmışlardır. 1960 anayasası ile parlamentonun siyasi gücünün zayıflaması neticesinde, parlamento artan siyasi şiddet olaylarını engellemekte yetersiz kalmıştır. Tüm bu iç huzursuzluklara ilaveten artan dış

borç yükü, yüksek enflasyon oranları, işsizlik ve tüketim mallarında meydana gelen tedarik sıkıntıları, insanların ihtiyaçlarını temin etmekte zorlanmaları, siyasi krizlerin çözüme kavuşturulacağına olan inancın yok olmasına sebep olmuştur. Son olarak 1980 yılında parlamentonun 6 ay kadar Cumhurbaşkanı seçememesi üzerine 12 Eylül 1980 günü ordu tekrar siyasi yönetime el koymuştur (Akın ve Keskin, 2020, s. 704).

Bu süreçte en dikkat çekici olaylardan biri de faili meçhul cinayetler ile başlayan ve toplum içerisinde artarak devam eden kutuplaşmanın, sokak eylemleri ve protestoları tetiklemesi sonucu toplumun belli gruplara ayrılmış olmasıdır. Daha da ilgi çekici olan ise devlet yöneticilerinin de bu çatışmalarda taraf olarak olaylara müdahale etme noktasında yeterince aktif rol oynamamasıdır (Erdal, 2020, s. 180).

1980 darbesine zemin hazırlayan sağ-sol çatışmalarında etkili olan gençlerdir. Sağ görüş olarak belirtilen gençler, Milliyetçi Hareket Partisi'ne yakın, kendilerini ülkücü olarak tanımlayan ve komünistlerin devlete saldırı içerisinde olduğunu iddia eden gençlerdir. Bu gençler komünist gençlerin ülkenin yönetimini ele geçirmek suretiyle Sovyet-Rus hâkimiyetine gireceği iddiasını savunmuşlardır. İlgili dönemde karşı görüş olarak nitelendirilen sol görüşlü gençler ise; kendilerini devrimci olarak nitelendirmiştir ve sağ görüşün sosyalizmi kurmaya çalışan devrimci gençliğin önünde faşist engel olduğunu iddia etmiştir. İlgili dönemi objektif olarak incelediğimizde; bu iki görüşünde tutarsız iddialar olduğu gözlenmiştir (Ünal, 2010, s. 109).

1979 sonlarına doğru genel çoğunluğu gençlerden oluşan sağ-sol çatışmaları, ilerleyen dönemde daha da artmıştır. İki tarafın da eylemleri, silahlı eylemlere dönüşmüş ve hemen her gün 15-20 can kaybı yaşanmaya başlamıştır (Gürgür, 2010, s. 12). Bu süreçte olaylara karışan birçok genç gözaltına alınarak tutuklanmıştır. O dönemde tutuklu olan birçok kişinin iddiasına göre; cezaevi şartları insani ihtiyaçları karşılayabilecek düzeyde dahi olmayıp, darbe sonrasında tutuklananları yerleştirebilmek için birçok kışla cezaevine çevrilmiştir. Yine bu kişilerin iddialarına göre; darbenin asıl amacı sol görüşlü gençlerin benimsemiş olduğu sosyalizmi engellemektir (Mavioğlu, 2004, s. 21).

Bu gelişmelerle birlikte, bazı bölgeler kurtarılmış bölge olarak nitelendirilmiş ve halk bu iki grubun da yapmış olduğu silahlı eylemler karşısında korkunun hâkim olduğu, psikolojik olarak çok yıpratıcı bir dönem geçirmiştir. Bu dönemin bazı gruplar

tarafından bilinçli olarak engellenmediğini ve darbeye zemin oluşturduğu iddialar arasındadır. Darbe sonrası askeri yönetim mevcut anayasanın yetersiz olduğu ve yeni bir anayasa hazırlanacağı kararı almıştır. Bu süreçte askeri yönetim ülkede 3 yıl boyunca siyasi yönetimi sürdürmüş ve seçim sonrası dönem de darbeyi gerçekleştiren askeri yönetimin izin verdiği siyasi partilerin katılımı ile seçimler gerçekleştirilmiştir. Darbenin baş aktörü olarak değerlendirilen Kenan Evren, seçimlerden sonra Cumhurbaşkanı olarak siyasi yönetimde görevine devam etmiştir.

2.1.4. 28 Şubat 1997 Post-modern Darbe

90'lı yıllar ile beraber modernleşmenin de etkisiyle merkezi yönetim ile halk arasındaki mesafenin azalması ve bireysel özgürlüklerin, toplum içerisindeki farklılıkların demokratik zeminde siyasi karşılık bulması sonucu demokrasi anlayışı tekrar tartışılmaya başlanmıştır. 28 Şubat'tan önce, diğer darbe ve muhtıralarda da görüldüğü üzere; gergin bir siyasi ortamdan söz edilmektedir. 3 Kasım 1996 tarihinde Susurluk yakınlarında yaşanan bir trafik kazası siyasi huzursuzluğun daha da artmasının sebepleri arasında gösterilmektedir. Bu kazanın önemi şöyledir; kaza yapan araçta Doğru Yol Partisi Milletvekili Sedat Bucak, Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ ve 12 Eylül döneminde işlenmiş birçok siyasi cinayetin sanığı olan Abdullah Çatlı birliktedirler ve aracın bagajında birçok silah bulunmaktadır. İlgili araç bir kamyonu çarpmış ve kazada Abdullah Çatlı ile Hüseyin Kocadağ hayatını kaybetmiştir. Sedat Bucak ise ağır yaralı olarak kazadan kurtulmuştur. Bu olay siyasetçiler tarafından uzun bir süre tartışılmış ve dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar görevden alınarak yerine Meral Akşener İçişleri Bakanı olarak görevlendirilmiştir (Karatepe, 2015, s. 85). Bir Milletvekili, bir Emniyet Müdürü ve cinayet sanığı olarak yargılanmış bir mafya üyesinin aynı araç içerisinde, birçok silahla birlikte bulunması, ilgili dönemde basında mafya-devlet-polis ilişkilerini ortaya çıkaran bir skandal olarak nitelendirilmiştir.

İlgili tarihlerde Başbakan olan Necmettin Erbakan, Refah Partisi Genel Başkanı olarak aşırı sağ görüşün meclisteki temsilcilerindendir. Refah Partisi 1983 yılında Ali Türkmen tarafından kurulmuş ve kurucu üyelerden Ahmet Tekdal genel başkan seçilmiştir. İlgili tarihlerde siyasi yasaklı olan Necmettin Erbakan, yasağın sona ermesi üzerine 1987 yılında genel başkan seçilmiştir. Askeri kesim; cemaatçi olarak

tanımladığı aşırı sağ görüşlü kişiler ile milliyetçi olarak tanımladığı sol görüşlü kişilerin çatışmalarını sebep göstermiştir ve merkezi hükümeti istifa etmesi için baskı altına almıştır. 1995 milletvekili seçimlerinde (Gazete, 22512_1, 1996, s. 3) İslami bir partinin başarılı olmasından duymuş olduğu tedirginliği dile getirmiştir. Tüm bu olaylar sonrasında 28 Şubat 1997 tarihinde toplanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında alınan kararlar açıklanmıştır. Ordu ve hükümet arasında oluşan fikir ayrılıkları, ordunun hükümete muhtıra vermesi ile sonuçlanmıştır (Bayramoğlu, 2018, s. 16-17).

Milli Güvenlik Kurulu kanununun 10. Maddesine göre; “Milli Güvenlik Kurulu’nda yapılan görüşmeler, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği görevlileri tarafından usulüne uygun şekilde tutanakla tespit edilir. Kararların asılları ve görüşme tutanakları Genel Sekreterlikte saklanır. Tutanaklar ve görüşmeler açıklanamaz ve yayınlanamaz. Kararlar Milli Güvenlik Kurulu'nun vereceği karara göre açıklanabilir ve yayınlanabilir” (Milli Güvenlik Kurulu, 1983, s. 1).

28 Şubat 1997 tarihinde yapılan Milli Güvenlik Konseyi'nde askeri kesimin mevcut hükümete dikte ettiği 18 maddelik bir liste bulunmaktadır. Yapılan toplantı öncesinde de bu toplantının önemi üzerine birçok yayın organında iddialar ortaya atılmış ve sonrasında birçok siyasetçi demeçlerinde bunun planlı olarak yapılan haberler olduğunu iddia etmişlerdir. Uzun süren Milli Güvenlik Konseyi'nde ordunun mevcut hükümetten talep etmiş olduğu maddeler şöyledir; ilköğretimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması ve tüm Kur'an kurslarının Diyanet İşleri Başkanlığına bağlanması talep edilmiştir. Kıyafet yasaklarına daha fazla riayet edilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nden uzaklaştırılmış personellerin herhangi bir kamu kurum ve kuruluşunda çalıştırılmaması talep edilmiştir. Silah ruhsatlarının yeniden değerlendirilmesi ve kurban derilerinin belli örgütler tarafından toplanmasının önlenmesi talep edilmiştir. Üniversitelerde dini faaliyetleri ile öne çıkan kadrolara dikkat edilmesi ve tarikatların faaliyetlerinin sonlandırılması ordunun talepleri arasındadır. Toplantıda bulunan birçok siyasetçinin vermiş olduğu bilgilere göre; dönemin Başbakan'ı Necmettin Erbakan toplantı süresince partisinin icraatlarında irticai faaliyetler bulunmadığı hususunda askeri kesimi ikna etmeye çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Öyle ki bir süre bildiriye imzalamamış olmasına rağmen bildiri medyada yayınlanmıştır. İlgili dönemde medyada yer alan haberlerin genel kanısı olağanüstü bir bildiri olduğudur. Nitekim dönemin

Başbakan'ı Necmettin Erbakan bildirinin yayınlandığı 28 Şubat tarihinden 5 Mart'a kadar bildiriye imzalama hususunda direnmiş ve mevcut hükümet ve diğer partilerden kendisine görüş bildirme hususunda ve ilgili bildiriye karşı duruş sergileme noktasında destek vermeleri için görüşmeler yapmıştır ancak beklediği desteği bulamamıştır. 5 Mart 1997 tarihinde bildiriye imzalamıştır (Birand ve Yıldız, 2012, s. 211).

İlgili dönemde gerek medyada gerek askeri kaynaklarda belirtildiği iddia edilen hususlar şöyledir; Milli Güvenlik Kurulunda özellikle ilgili dönemde Başbakan olan Necmettin Erbakan ve partisi Refah Partisi'nin, laiklik karşıtı eylemlere açık destek vermesi üzerinde durulmuştur. İrtica faaliyetlerinde bulunması dolayısıyla, mevcut laik, demokratik cumhuriyet yönetimini değiştirme girişimlerinde bulunduğu hususu ön plana çıkarılmıştır (Kazan, 2017, s. 257).

İlgili dönemde önemli bir siyasetçi olan Tansu Çiller, 2012 yılında 28 Şubat'ı değerlendirirken; '28 Şubat darbedir!' şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur ve orduyu üstü kapalı darbe yapmakla ve planlı hareket ederek mevcut hükümeti düşürmekle suçlamıştır (Çiller, 2012, s. 2). Oysa ilgili dönemde Genelkurmay Başkanı olan şimdilerde Emekli Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı ise; 28 Şubat sürecinin bir darbe süreci olmadığı, ilgili dönemde hâkim olan huzursuzluk ortamını sona erdirmek üzere tavsiye niteliğinde Milli Güvenlik Konseyi'ne taşındığını (Karadayı, 2012, s. 43-44) ve birçok kanaldan kendisine iletilen raporlarda irtica tehdidinin bulunduğunu belirtmiştir (Bican, 2017, s. 89-91).

Tansu Çiller'in ilgili dönemde vermiş olduğu demeçleri ile 2012 yılında Darbeleri Araştırma Komisyonuna verdiği demeçler karşılaştırıldığında, ilgili dönemde ordu ile karşı karşıya gelmemek ve bildirimleri uygulamaktan yana fikir beyanları verirken, 2012 yılında bu bildirinin açıkça bir darbe olduğunu beyan etmiştir. 28 Şubat doğrudan bir darbe olmamakla birlikte muhtırayı destekleyen üniversite, sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütleri tarafından desteklenmesi ile diğer darbe ve muhtıralardan ayrılmaktadır. 28 Şubat'ta ordu; hükümetin istifasını istememiş ancak hükümetin savunduğu ideolojinin aksine bir dizi karar almasını talep etmiştir. Basın ve yargı organlarının baskıları sonucu Necmettin Erbakan başbakanlıktan istifa etmiştir. Yeni hükümetin kurulması için koalisyon kurduğu Tansu Çiller'in görevlendirilmesi halinde hükümette kendisine yer bulabileceğini düşünen Erbakan'ın aksine dönemin

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel yeni hükümeti kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir.

2.2. DARBE GİRİŞİMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nde darbe girişimi olarak nitelendirdiğimiz olaylar, Türk Silahlı Kuvvetler personelinin başarısız olmuş darbe girişimleridir. Birinci bölümde tanımını yaparken de belirtmiş olduğumuz üzere; başarısızlıkla sonuçlanmış olan darbe teşebbüslerine bu tanımlı yapabiliriz. Darbeler ile yönetime el koyan ordu, muhtıralarla siyaseti vesayet altına almıştır ancak başarıya ulaşamayan darbe girişimleri bazen ordu içerisinde bastırılmış, bazen de halkın desteği ile bastırılmıştır. Cumhuriyet tarihi incelendiğinde ilk darbe girişimi 22 Şubat 1962 tarihinde yaşanmıştır. Türk Silahlı Kuvvetler personeli Talat Aydemir önderliğinde ordu içinde yaşanan darbe girişimi emir-komuta zinciri dışında gerçekleşmiş olup, hükümet ve ayaklanmaya karşı olan askeri personel tarafından bastırılmıştır. Darbe girişimi sonrası sadece ayaklanmayı gerçekleştiren askeri personeller emekli edilmiştir. Ordu ile ilişkisi kesilmiş olsa da Talat Aydemir ve hükümet karşıtı askeri personeller 20 Mayıs 1963 tarihinde tekrar ayaklanmıştır. Yine başarısızlıkla sonuçlanan darbe girişimi sonrası Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmiştir.

Tam altı yıl sonra 20 Mayıs 1969 tarihinde ülkede hakim olan karışıklıkların da etkisiyle emir-komuta zinciri içerisinde Türk Silahlı Kuvvetleri tekrar bir darbe girişiminde bulunmuş ve bu durum Başbakan Süleyman Demirel'e Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından iletilmiştir. Bu girişime sebep olarak; Adalet Partisi Hükümeti'nin, 1960 darbesi ile siyasi yasak getirilen Eski Demokrat Parti'li milletvekillerinin siyasi haklarını iade eden yasa teklifini meclisten geçirmesi gösterilebilir. Başbakan Süleyman Demirel'in Milli Birlik Komitesi'ne yasanın geri gönderilmesi yönünde çağrısı üzerine ayaklanma bastırılmıştır. Bu girişim sonrası, girişimi gerçekleştirenler için hiçbir yargılama yapılmamıştır.

Ordunun talebi üzerine yasa geri çekilmiş olmasına rağmen ülkede yaşanan yoğun siyasi çatışmalar ordu içerisinde de kendisini hissettirmiştir. Özellikle sağ-sol çatışmaları ordunun komuta kademesini etkisi altına almış ve yönetimi doğrudan mı

dolaylı olarak mı ele alacakları hususunda fikir ayrıkları ortaya çıkmıştır. Darbe hazırlıkları yapıldığı esnada fikir ayrıklarının etkisi ile 9 Mart 1971 tarihinde yeni bir darbe girişimi yaşanmış ancak Türk Silahlı Kuvvetler bünyesinde bastırılmıştır. Bu girişim sonrası hiçbir yargılama yapılmamış, olayı 1971 Muhtırası takip etmiştir. 1969 ve 1971 ayaklanmalarını diğer ayaklanmalardan ayıran fark ayaklanmaların emir-komuta zinciri içinde olmasıdır.

Diğer muhtıralardan ayrılan ve e-muhtıra olarak nitelendirilen ancak ne siyasi yönetimde bir değişikliğe sebep olmuş, ne de bir istifa ile sonuçlanmış olan 27 Nisan 2007 muhtırası, silahlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilen bir darbe girişimi olarak değerlendirilebilir. 2007 muhtırası tarihe e-muhtıra olarak geçmiştir ve AK Parti hükümetine verilmiştir. 2007 Muhtırası'nı diğer muhtıralardan ayıran en önemli özellik hükümetin istifa etmek yerine karşı bildiri ile askeri eleştirmesidir.

Ülkede yaşanan son darbe girişimi 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmıştır. Ordu içerisinde bir grup askeri personelin Fethullahçı Terör Örgütü mensubu olması ve AK Parti Hükümeti'ni devirme girişimidir. Fethullahçı Terör Örgütü; dini bir yapılanma olarak örgütlenmeye başlamış, sonrasında liderleri Fethullah Gülen önderliğinde ulaşmış olduğu organizasyon yapısının büyüklüğü ile devleti tehdit eden bir yapılanma haline gelmiştir. Ordu içinde bulunan sempaticianları ve ordunun imkânlarını kendi idealleri için kullanmaları sebebiyle 15 Temmuz 2016 itibarıyla silahlı terör örgütü olarak nitelendirilmiştir. Bu girişimi diğer girişimlerden ayıran fark ise Türk Silahlı Kuvvetler ve güvenlik güçleri ile birlikte halkın da ayaklanmayı gerçekleştiren kişilere engel olmasıdır. Darbe girişimi sonrası, girişimi planladığı tespit edilen askeri personeller tutuklanmıştır. İlgili terör örgütü ile bağlantısı olduğu tespit edilen kamu personelleri, işverenler, sağlık personelleri ve örgüte yardım ettiği tespit edilen kamu görevlileri kamudan ihraç edilmiş ve örgütle bağı olduğu iddia edilen bazı vatandaşlar tutuklanmıştır. Günümüzde davalar ve yargılamalar devam etmektedir.

2.2.1. 22 Şubat 1962 Darbe Girişimi

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası yaşanan süreçte darbeyi gerçekleştiren askeri kanadın bazı tereddütleri bulunmaktaydı. Türk Silahlı Kuvvetleri, darbe ile yönetimi

sona erdirilen Demokrat Parti'ye destek veren, sağ görüşü benimsemiş Adalet Parti'li siyasetçilere yönetimi devretmek istememişlerdir. 1965 yılında yapılan seçimlerde Türk Silahlı Kuvvetler tarafından Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar olabilmesi için özel bir çaba sarf edilmiş olmasına karşın, Demokrat Parti'den boşalmış olan sağ parti kanadını Adalet Partisi doldurmuş ve Demokrat Parti'yi destekleyen halkın oylarını almayı başarmıştır (T.C. Yüksek Seçim Kurulu, 2022). Darbe yoluyla yönetime el koymuş olan ordu içerisinde huzursuzluklar çıkmaya başlamış ve Adalet Partisi'nin beklenmeyen yükselişini durdurabilmek için bazı önlemler alınmaya çalışılmıştır. Seçim sonuçlarından memnun olmayan Silahlı Kuvvetler Üyeleri '21 Ekim Protokolü' olarak adlandırılan bir protokol imzalamış ve siyasi partileri yasaklama, Milli Birlik Komitesi'ni kaldırma, seçim sonuçlarını iptal etmek gibi demokrasi yönetimine aykırı bazı kararlar içeren bu protokol ile mevcut siyasi yönetimi tehdit eden bir konumda yerini almıştır (Gürgür, 2011, s. 15-17). Dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel mevcut siyasi yönetim liderleri CHP, AP ve diğer iki parti kurmaylarını Çankaya Köşkü'ne davet etmiş ve Çankaya Protokolü'ne imza atmalarını talep etmiştir (Deniz, 2002, s. 36). Bu protokol ile ordu; siyasi yönetimden, Demokrat Parti yöneticileri için af talebinde bulunmayacakları, Milli Birlik Komitesi tarafından emekli edilen Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarını görevlerine iade edecek yasal düzenlemeler yapmayacakları, ordu temelli Cemal Gürsel'in tekrar Cumhurbaşkanı seçileceği ve İsmet İnönü'nün Başbakan seçileceği ile ilgili yazılı teyit alarak siyasi yönetimi devredeceğini bildirmiş ve mevcut siyasi yönetim bu maddeleri kabul ederek tekrar demokratik yönetime geçilmiştir (İnce, 2016, s. 145-147).

Milletin siyasi yönetimden beklentisi ile ordunun beklentisi farklı yönlerde olduğundan siyasi yönetim ne milleti ne de orduyu memnun edememiştir. Ordu içerisinde hükümete karşıt görüşte olan Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir ve kendisine bağlı Harp Okulu öğrencileri 22 Şubat 1962 tarihinde hükümete karşı darbe girişiminde bulunmuş, ancak hükümet ve ordunun işbirliği ile bu isyan kısa sürede bastırılmıştır (Öztürk, 1990, s. 61). Bu isyan sonrasında Talat Aydemir ve arkadaşları ceza almamış, sadece emekli edilerek ordudan uzaklaştırılmışlardır.

Bu girişim; 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren ordu mensuplarına karşı, askeri yönetimin devam etmesini savunan ve Talat Aydemir önderliğinde hareket eden grubun, hükümetin politikalarına göstermiş olduğu protesto hareketidir.

2.2.2. 20 Mayıs 1963 Darbe Girişimi

22 Şubat 1962'yi 23 Şubat 1962'ye bağlayan gece Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde yaşanan isyanın cezai bir yaptırım olmayışı ve ilgili subayların emekli edilmeleri ordu içerisindeki fikir ayrılıklarını sona erdirememiştir. 1962 darbe girişiminde öncülük etmiş olan Talat Aydemir, emeklilik süresince ordu içerisindeki çalışmalarına devam etmiş ve ordunun ihtilal yapması gerekliliğini savunmuştur. Nihayet tarihler 20 Mayıs 1963'ü gösterdiğinde Talat Aydemir ve arkadaşları Türk Silahlı Kuvvetleri'nde hiçbir kuvvet komutanının katılmamasına rağmen Ankara Radyoevini ele geçirerek buradan sözde ihtilal bildirisini ilan etmişlerdir. İlan edilen bildiri metni içeriğinde; Talat Aydemir'in idareye el koyduğu, parlamentonun, siyasi partilerin ve derneklerin kapatılıp her türlü siyasi faaliyetin yasaklandığı ilan edilmiştir. Ardından radyodan yeni bir bildiri duyurulmuş ve ilgili bildirinın geçersiz olduğu, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu bildiriye dikkate almadığı iletilmiştir (Öztuna ve Gökdemir, 1986, s. 169).

İlk isyanlarında cezayı bir yaptırım uygulanmayan Talat Aydemir ve isyanda kendisine yardımcı olan subaylar ve emirlerinde kendileri ile emir-komuta zincirine uygun olarak hareket eden Harp Okulu öğrencilerinin ordu ile ilişkileri sona erdirilmiştir (Özdemir, 1994, s. 195). Türk Silahlı kuvvetlerinden emekli edilen Talat Aydemir ve arkadaşlarının 1963'te gerçekleştirmiş olduğu ikinci darbe girişiminde, 7 asker ölmüş ve 27 asker yaralanmış, birçok subayın yargılandığı darbe girişimi sonrası, Talat Aydemir ve Fethi Gürcan Anayasaya aykırı hareket ederek, darbe girişiminde bulunmak suçlarından idam edilmiştir (Emre, 2019, s. 77). Talat Aydemir önderliğinde gerçekleştirilen iki darbe girişimi de düşük rütbeli subaylar tarafından gerçekleştirilen son darbe girişimleri olmuştur.

Talat Aydemir ve arkadaşlarının yapmış olduğu ve başarısızlıkla sonuçlanmış olan iki darbe girişimi sonrasında, ilgili girişimler öncesinde Aydemir ve arkadaşlarını desteklediğini belirtmiş olan siyasetçi Alparslan Türkeş, elde edilen başarısızlık sonucu

desteklerine son vermişlerdir. Ordu içerisinde ifşa olmamış ancak destek verdiği bilinen bazı ordu mensupları ise ordudaki görevlerine devam edebilmek için vermiş oldukları destekleri unutturma girişimlerine başvurmuşlardır. (Konuksever, 2021, s. 222)

2.2.3. 20 Mayıs 1969 Darbe Girişimi

Demokrat Parti'nin siyasi faaliyetlerinin sona erdirilmesinden sonra seçmen tabanını temsil etmek ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin karşısında muhalefet olarak yer almak düşüncesi ile 11 Şubat 1961 tarihinde Adalet Partisi siyasi hayata giriş yapmıştır. Girmiş olduğu 1963 yerel seçimlerinde oylarını arttırarak faaliyetlerine devam eden Adalet Partisi, temsil ettiğini iddia ettiği kesimin beklentilerini karşılayabilmek adına siyasi bazı yenilikler ve girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimlerden biri meclisteki çoğunluğunun vermiş olduğu güvence ile ilgili dönemde de sürekli gündeme gelen, eski Demokrat Parti mensuplarının siyasi haklarının iade edilmesi hususu, Adalet partisinin 29 Kasım 1968 tarihinde yapılan IV. Büyük Kongresi'nde netlik kazanmış ve karara bağlanmıştır. Bu karara göre; 1969 seçimleri öncesinde eski Demokrat Parti mensuplarına siyasi hakları iade edilecek ve Adalet Partisi'nden yeniden seçime girmelerinin mümkün olması sağlanacaktır.

Adalet Partisi içerisinde Süleyman Demirel'e muhalif olan grubun, bu hamle ile Demirel'in üstünlüğüne son verme düşüncesinde olduğu iddia edilmektedir. Bu girişimin başarılı olabilmesi için 1961 Anayasası'nda bulunan 68. maddenin ve geçici 11. maddenin değiştirilmesi gerekmektedir. Beş yıldan fazla hüküm giymiş olan kişilerin milletvekili seçilebilmesine engel olan bu maddelerin değişikliği Adalet Partisi tarafından sürekli gündeme getirilmiştir ancak tek başına bu maddelerin değişikliği için Adalet Partisi mecliste yeterli sayıya ulaşamamıştır. İlgili dönemde bu kanunun sürekli gündemde olması ve bu hususun İsmet İnönü ve CHP tarafından da desteklenmesi neticesinde ilgili kanun değişikliği teklifinin meclis gündemine alınabileceği söylentilerinin gündemde önemli bir yere sahip olmasına sebep olmuştur. İsmet İnönü'nün açıklamalarını ve açık desteğini kabul etmeyen bazı CHP üyelerinin partiden istifaları ile sonuçlanmıştır. Bu konuda olumsuz düşünen ve bu düşüncesini parti başkanları ile paylaşan diğer kesim ise Milli Birlik Komitesi üyeleridir (Yılmaz E. , 2017, s. 40).

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin olumsuz görüş bildirmesine rağmen Adalet Partisi teklifi ile 12 Mayıs 1969 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin de desteği sayesinde Meclis Anayasa Komisyonu'nda ilgili kanun değişikliği teklifi kabul edilmiştir (Kırkpınar ve Çakmak, 2020, s. 243-283). 1961 Anayasası'nın 68. maddesi ve geçici 11. maddesinin kaldırılması teklifiyle başlayan ve sonuçta Meclis Anayasa Komisyonu'nda kabul edilen anayasa değişikliği, 14 Mayıs 1969 tarihinde mecliste yapılan oylamada yeterli oy alarak kabul edilmiş ve 16 Mayıs 1969'da görüşülmek üzere senatoya gönderilmiştir. Müzakerelerin devam ettiği süreçte meclis başkanı olan Ferruh Bozbeyle'ye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın kendisiyle acil görüşmek istediği iletilmiştir. Ferruh Bozbeyle durumu Süleyman Demirel ile paylaştıktan sonra Cevdet Sunay ile görüşmüş ve Cevdet Sunay tarafından kendisine anayasa değişikliği hususunda ordunun karşı görüşte olduğu, ilgili kanun değişikliğinin yapılmasını istemediklerini ve bu durumu hükümete bildirmesi istenmiştir (Dağı ve Uğur, 2009, s. 271-272). Ordu 1960 darbesi sonrası hazırlanmış olan ve Demokrat Partili eski milletvekillerinin siyasete tekrar girmesini zorlaştıran kanun maddesinin değişikliğine karşı görüş bildirmiştir. Senato görüşmelerinin yapılacağı tarih olan 20 Mayıs 1969 tarihinde, Süleyman Demirel ile köşkte toplantı gerçekleştiği ve yasa değişikliğinin kabulü halinde gerçekleşmesi muhtemel bir ihtilal hakkında bilgilendirme yapıldığı hususunda Süleyman Demirel'in beyanları bulunmaktadır (Birand, Dünder, ve Çaplı, 2008, s. 157).

Tüm bu gelişme ve açıklamalar neticesinde mecliste kabul edilen yasa teklifi Senato görüşmelerinde geri çekilmiştir. Daha önceleri de olduğu gibi ordu siyasete müdahale ederek siyasi yönetimde söz sahibi olduğunu kanıtlamıştır.

2.2.4. 9 Mart 1971 Darbe Girişimi

1969 yılında yaşanan kanun teklifi krizinin ordunun istediği yönde çözüme kavuşturulmasına rağmen ordu içerisinde fikir ayrılıkları ve devrim düşünceleri devam etmiştir. Mevcut muhafazakâr, liberal hükümetlerin tutum ve politikaları, askeri kesimi cumhuriyetin zarar göreceği endişesi ile rahatsız etmiştir. 1971 yılına gelindiğinde, ordu emir komuta zinciri ekseninde yönetime el koyma düşüncesinin planlarını yapmaya başlamıştır. Ordunun komuta kademesi de dâhil olmak üzere, ilgili harekâta dair ordu

içerisinde iki farklı görüş hâkim olmaktadır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve aynı fikirde olan kesime göre, hükümet istifaya zorlanarak yeni bir hükümet kurulması askerin doğrudan yönetime karışmaması doğru olacaktır. Buna karşın dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur ile aynı düşüncelere sahip olan kesime göre ise; ordu tarafından doğrudan yönetime el koymak suretiyle mevcut hükümetin düşürülmesi yönünde adım atılmasının doğru olacağını savunmaktadır. Bu harekâtı savunan ve destekleyen sadece ordu mensupları değildir. Kendilerini Kemalist aydın olarak nitelendiren bazı kişiler de bu görüşü destekleyici yönde hareket etmektedir. Bu kişilerin başında ise gazeteci ve siyasetçi olan Doğan Avcıoğlu gelmektedir. Yön hareketi olarak kayıtlara geçen ve Doğan Avcıoğlu'nun öncülük ettiği bu akıma göre; ülkenin kalkındırılması için devrime ihtiyaç vardır. Doğan Avcıoğlu, Yön Dergisi ve Devrim Gazetesi'nde yazdığı yazılarla sık sık eyleme geçilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Doğan Avcıoğlu'na göre; devrimi gerçekleştirecek olanlar da askerler, aydınlar ve üniversiteli gençlerdir. Hayata geçirilmek istenen devrimin amacı sosyalist bir devlet düzeni inşa edilmesidir. (Tekelioğlu, 2018, s. 9-10).

Kendilerini Kemalist aydın ve devrimci olarak nitelendiren emekli ordu mensupları, gazeteciler, orduda görevi devam eden subaylar tarafından tüm hazırlıklar tamamlanmış ve ihtilal için uygun ortam adım adım oluşturulmaya çalışılmıştır. Esasen bu harekât incelendiğinde, ordu içerisinde görevi devam eden kesimin iç anlaşmazlıkları sonucu 9 Mart 1971 darbe girişimi başarısız olmuştur. Bu harekâtı planlayan subayların bazılarına göre, bu tarihte atılması planlanan adımların engellenmesinde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler ve dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur önemli bir yere sahiptir. 9 Mart 1971 darbe girişimini planlayan subayların kendi tabirleri ile bu hareketin başarısız olması ordu içerisinde ast-üst kademelerin birbirleriyle yaşamış olduğu anlaşmazlıkların neticesinde ortaya çıkmıştır. Ordu içerisinde komuta kademesi de dâhil olarak başlatılan 9 Mart 1971 Harekâtı, yine ordu tarafından bertaraf edilerek engellenmiştir (Bilbilik, 2013, s. 106-107). Bu ayaklanmada dikkat çeken husus; ordunun herhangi bir siyasi girişimde bulunmadan engellenmiş olmasıdır.

2.2.5. 27 Nisan 2007 Darbe Girişimi

2000'li yılların gelmesi ile internet kullanımı daha yaygın hale gelmiştir. Birçok resmi kurum gibi Genelkurmay Başkanlığı da kendi internet sitesini oluşturmuş ve bu sitede bildirimler ve duyurular yayınlamıştır. 2007 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçimleri esnasında AK Parti Hükümeti'nin aday olarak göstermiş olduğu, dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün ilk seçimlerin yapıldığı tarih olan 27 Nisan 2007'de yeterli çoğunluğu sağlayamaması üzerine seçim Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Yine aynı günün gecesi Genelkurmay Başkanlığı resmi internet sitesinde, daha sonra e-muhtıra olarak tarihe geçen bir basın açıklaması yayınlanmıştır (27 Nisan E-muhtırası, 2015). Bu basın açıklaması ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülkede oluşan siyasi karışıklıklardan mevcut hükümeti sorumlu tuttuğu, yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi ve ülkede yürütülen irtica faaliyetlerinden duymakta olduğu rahatsızlık dile getirilmiştir (Kodal ve Sayılır, 2020, s. 235-236). Daha sonra yapılan açıklamalar ile bu metnin dönemin Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt tarafından yazılmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır (Kocabaş, 2016, s. 20).

E-muhtıra öncesi yaşanan bazı olaylar, muhtıranın verilmesine sebep olarak gösterilmektedir. Bu olayların ilki, Danıştay'ın bir anaokulu öğretmeninin okul dışında başörtü takması sebebiyle müdürlük görevinden alınması ve farklı bir okula öğretmen olarak atanması kararını 26 Ekim 2005 tarihinde alınan kararla bozarak ilgili öğretmenin görevden alınması kararı vermesidir (Temyiz Kararı, 2005). Bu karara tepki olarak, ilgili Danıştay üyelerine karşı 17 Mayıs 2006 tarihinde silahlı saldırı düzenlenmiştir (Danıştay Üyelerine Silahlı Saldırı, 2006). Saldırı sonucu bir hâkim hayatını kaybederken, bu olayı protesto eden Cumhuriyet mitingleri düzenlenmiştir. Öncülüğünü Atatürkçü Düşünce Derneği ve Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği'nin yapmış olduğu mitinglerde, yer yer Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokratik Sol Parti de destek vermiştir. Tüm bu olayların devam ettiği süreçte AK Parti Hükümeti'nin adayı Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığı adayı olarak mecliste 1. tur seçimler yapılmış ve seçimlerin yapıldığı 27 Nisan 2007 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri ilgili bildiriye yayınlamıştır (Kapuci, 2015, s. 58). Ordu vermiş olduğu muhtıra metninde; “*Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftar ve laikliğin kesin savunucusudur.*” ibaresi ile daha önce yapmış olduğu gibi laikliğin savunucusu

olduğunu tekrar vurgulamıştır. Ülkede demokrasinin ve laikliğin tehlikede olduğunu ileri sürmüş, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bu durumdan duymakta olduğu endişenin altı tekrar çizilmiştir (Cansever ve Kiriş, 2015, s. 361-384).

Türk Silahlı Kuvvetleri, 2002 yılında iktidara gelen AK Parti ile zaman zaman anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu anlaşmazlık dönemlerini üç bölümde inceleyebiliriz; bu dönemler; 2002-2006 yılları arasında 'kontrollü anlaşmazlık' dönemi, 2007 yılında 'meydan okuma ve kriz' dönemi ve son olarak 2007-2008 yılları arasında 'ordunun geri çekilmesi' dönemidir (Özbudun ve Hale, 2010, s. 289). 2008 sonrası dönem için Türk Silahlı Kuvvetleri'nin daha kontrollü ve uzlaşmacı bir tutum sergilediğini söyleyebiliriz. Özellikle 2010-2014 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetler personeli içerisinde ve daha önce orduda görev yapmış emekli birçok askeri personelin Balyoz Darbe Planı Davası'nda yargılanması, ordunun hükümete karşı daha işbirlikçi yaklaşmasında etkili olmuştur. 2014 yılında verilen cezaların kaldırılması ve yeniden yargılama kararının ardından ilgili davanın kamuoyunda etkisi azalmıştır. Ordunun uzlaşmacı tutumu 2016 yılına kadar sürmüştür. 2016 yılında yeni bir darbe girişimi yapılmıştır. Bu konu ilerleyen bölümde detaylı açıklanmıştır.

E-muhtırada metninde özellikle vurgu yapılan hususlar şunlardır; mevcut hükümet kastedilerek laikliğin tehlike altında olduğu belirtilmiştir. Bu hususun ilgililere sürekli hatırlatıldığı, temel değerlerimizin saldırı altında olduğu iletilmiştir. Milli bayramlarımızın kutlama şekillerinde yapılmaya çalışılan değişikliklerin kabul edilemeyeceği, dini duyguların istismar edildiği, yapılan faaliyetlerin bölücü ve yıkıcı olduğu belirtilmiştir. Özellikle resmi bayram kutlamaları esnasında Türk bayrağı ve Atatürk resminin indirilmeye teşebbüs edilmesinin, mevcut hükümetin faaliyetlerinin esas amaçlarını ortaya koymuş olduğudur (Sabah Gazetesi, 2016, s. 27.04).

Muhtıra sonrasında AK Parti hükümetini nasıl bir tutum sergileyeceği merak konusu olmuştur. AK Parti hükümeti kurmayları bu bildiriye karşılık olarak bir bildiri yayınlamış ve ilgili bildirin demokratik hukuk devleti ilkeleri ile çeliştiği belirtilmiştir. Bu muhtıra karşısında Cumhuriyet tarihinde ilk defa bir hükümet kendisine verilen muhtıra karşısında askeri eleştirerek karşı bildiri açıklamıştır (Kaynak, 2017, s. 77). Ak Parti sözcüsü Cemil Çiçek'in medya kuruluşları karşısında 28 Nisan 2007 tarihinde yapmış olduğu basın toplantısında açıkladığı karşı bildiri şu hususları

içermektedir; Anayasaya göre Genelkurmay Başkanı'nın Başbakan'a karşı sorumlu olduğu vurgulanmış, yaşanan olayların demokratik hukuk devleti ilkelerine aykırı olduğu belirtilmiştir. CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, DYP lideri Mehmet Ağar ve Anavatan Partisi lideri Erkan Mumcu da muhtıranın demokrasi ilkelerine aykırı olduğu hususunda beyanları dikkat çekmektedir (Ocaktan, 2007).

Yayınlandığı tarihten itibaren siyasilere arasında tartışma konusu olan e-muhtıra 2011 yılına kadar Genelkurmay Başkanlığı resmi internet sitesinde erişime açık kalmış ancak 2011 yılında site yenilemesi yapılmış ve bu sırada kaldırılmıştır. E-muhtıra ile ordu tarafından dikkat çekilen husus, Cumhurbaşkanı adayını Abdullah Gül'ün eşinin başörtülü olması sebebiyle, Cumhurbaşkanı seçilmemesi gerektiği konusudur. Bir bireyin inanç özgürlüğü ile ilgili vermiş olduğu bireysel kararı, söz konusu Cumhurbaşkanlığı makamı olduğunda Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından irtica faaliyeti olarak görülmektedir. Muhtıra karşısında AK Parti'nin karşı bildirisini halk tarafından desteklenmiş ve muhtıradan sonra yapılan ilk seçimlerde AK Parti daha da güçlü bir seçmen kitlesine sahip olmuştur. Tarihe e-muhtıra olarak geçen bu olay aslında bir darbe girişimidir. Bu tanımlı yapabilmemizi sağlayan en önemli faktör; bu olay neticesinde siyasi yönetimde bir değişikliğe sebep olmaması ve ilk kez siyasi yönetim tarafından karşı bildiri yayınlanmış olmasıdır.

2.2.6. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi

Cumhuriyet tarihinde günümüze kadar incelediğimizde yaşanmış olan son darbe girişimi 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmıştır. Tabiatıyla diğer darbelerden farklı olan bu hareket; halk tarafından da daha önceki darbelere karşı tutumların aksine karşı çıkılarak, kabul etmediğini belirterek, ilgili teşebbüsü hayata geçirmeye çalışan kesimin dikta ettiği sokağa çıkma yasağına uymayarak karşılık verilmiştir. Halkın bizzat Türk Ordusu ile birlikte hareket ederek demokrasiyi savunması sayesinde bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi Fethullahçı Terör örgütü ve örgütün Türk Silahlı Kuvvetleri içerisine yerleşmiş olan sempatanları tarafından hem asker hem sivil tarafı olan darbe girişimidir. Fethullahçı Terör Örgütü'nün amacı; devlet teşkilatlarına ve Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesine uzun vadede kendi üyelerini yerleştirmek ve gerekli gördüğü zamanlarda örgütün çıkarları için bu kişilerin örgüt

adına hareket etmelerini sağlamaktır. Örgüt üyeleri aracılığıyla siyasi yönetimi kontrolü altına almak hedefleridir (TBMM, 2017, s. 94).

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmış olan darbe girişimi, diğer darbe ve girişimlerle karşılaştırıldığında farklılıklar bulunduğu tespit edilmiştir. İlgili tarihte çeşitli askeri rütbelere, isimlerini Yurtta Sulh Konseyi olarak belirlemiş olan bir grup askerin askeri darbeye teşebbüs etmesi ile başlayan olaylar, Genelkurmay Başkanlığı'nın abluka altına alınarak, o dönemde Genelkurmay Başkanı olarak görevde bulunan Hulusi Akar'ın baskı altına alınarak Akıncı Askeri Üssü'ne götürülmesi ile devam etmiştir. Aynı saatlerde İstanbul'da Boğaziçi Köprüsü'nün bir grup asker tarafından trafiğe kapatılmaya çalışılması ve bazı devlet kurumlarına eş zamanlı ve farklı zamanlarda baskınlar düzenlenerek, askeri darbe yapıldığı ve sokağa çıkma yasağı ilan edildiğini ve bu durumun kabul edilerek yasaklara riayet edilmesi gerekliliğinin bildirilmesi ile darbe girişimi hayata geçirilmeye çalışılmıştır. TRT de yayınlanan darbe bildirisinin akabinde Türk Silahlı Kuvvetler resmi internet sitesinde de söz konusu darbe bildirisi yayınlanarak darbe girişiminin emir-komuta zinciri ekseninde yapıldığı izlenimi oluşturulmaya çalışılmıştır. İlgili darbe bildirisi ektedir (Konseyi, 2022). Tüm bu olaylar 15 Temmuz 2016 saat 22:00 civarı başlamış ve 16 Temmuz 2016 sabah saatlerine dek devam etmiştir.

Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara Emniyeti, Ankara Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığı ve daha birçok stratejik önemi yüksek devlet kurumunun F16'lar tarafından bombalanması, birçok asker ve polis olaylar karşısında darbecilere karşı harekete geçerek ayaklanmaya engel olmaya çalışmaları, sivil halkın başta Ankara ve İstanbul olmak üzere birçok ilde ayaklanmaya karışan askerlere karşı, sokağa çıkma yasağını dinlemeyerek sokaklara çıkması ve ayaklanmayı protesto etmesi üzerine, yine Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirdiği operasyonlar sonucu 16 Temmuz 2016 sabah saatlerinde bastırılmıştır. Bu olaylar esnasında gerek Türk Silahlı Kuvvetler personeline ayaklanmayı bastırmaya çalışan, gerekse Emniyet Genel Müdürlüğü personeline ayaklanmayı bastırmaya çalışan birçok güvenlik personeli hayatını kaybetmiştir. Sivil halkın yasakları dinlemeyerek sokağa çıkması, ayaklanmaya karşı protesto ederek bastırmaya çalışan güvenlik güçlerine destek olmaya çalışması esnasında karşılıklı yaşanan çatışmalar sonucu İçişleri Bakanlığı'nın

açıklamasına göre; toplam 246 kişi hayatını kaybetmiştir (Korkmaz, Doğan, ve Güler, 2018, s. 87-88).

15 Temmuz 2016 tarihinde darbe girişimi ile millet olarak iç savaşın eşiğinden dönmüş ve devlet otoritesi sorgulanmıştır. Vatandaşlar nezdinde Türk Silahlı Kuvvetleri vatandaşlarının güvenliğini sağlayan konumda iken, zarar verebilen bir konuma getirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetler mensupları tarafından halkın üzerine ateş açılmıştır (Dündar ve Çıray, 2019, s. 79).

Bu hareket ile ordu ve halk karşı karşıya gelmiştir. Bu girişim bize, yöneticilerin halkını bu sızmalara karşı koruyamadığını göstermiştir. Bu ayaklanma muhafazakâr-milliyetçi halkın vatani savunma adına sokaklara çıkmasıyla başarılı olmamıştır (Aras, 2017, s. 4).

Yukarıda söylendiği gibi; bu darbe girişiminin 1960 ve 1980 darbelerinden birkaç hususta farklı olduğunu görmekteyiz. 1960 ve 1980 darbelerinde halk, yapılan darbeleri desteklemiş, darbeyi yapan askeri kesime karşı hareket etmemiş ve tüm yasaklara uyarak destek verdiğini belli etmiştir. Bir başka fark da 1960 ve 1980 darbelerinde okunan darbe bildirimleri kimliğini açıkça ortaya koyan ordu mensupları idi. Burada görüldü ki bu hareketi yapanlar kimliklerini gizli tutmaya çalışmışlar ve hareketin sorumluluğunu orduya yüklemeye çalışmışlardır. Bir diğer fark da darbecilerin engel olmaya veya karşı koymaya çalışan herkese karşı şiddet uygulamış olmalarıdır. (Alkan, 2016, s. 255).

Darbe girişiminin hayata geçirilmeye başlamasıyla birlikte bilgi kirliliğinin hâkim olduğu bir ortam oluşmuştur. Gerek halk, gerek basın-yayın organları, gerek siyasi yönetim kademesi olsun herkes ne olup bittiğini anlamaya çalışmıştır. Böylesi bir ortamda saat:21⁰⁰ sıralarında başlamış olan hareketliliğin gerçek amacı gece yarısı 15 Temmuz'u 16 Temmuz'a bağlayan gecenin ilk dakikalarından netleşmeye başlamıştır. TRT'de okunan darbe bildirisinin ardından önce dönemin Başbakanı Binali Yıldırım, ardından dönemin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan açıklamalarla, ayaklanmanın belli bir grup tarafından, emir-komuta zinciri dışında gerçekleştiği bilgilerine ulaşılmıştır. Hali hazırda sokaklarda bulunan halkın anlamaya çalışıp karşı koymaya başladığı hareketlilik, ilgili duyurular sonrası ayaklanmaya karşı

olan halkın da sokaklara ve meydanlara çıkması, ayaklanmayı gerçekleştiren gruba karşı hareket etmesi sonucu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Birçok resmi kurum ayaklanmayı gerçekleştiren askerler tarafından basılırken, basın-yayın kuruluşları da basılarak yayınlar engellenmeye çalışılmıştır. Kısa süreli yayın kesintileri olsa da bütün gece tüm basın-yayın kuruluşları gelişmeleri halka iletmek için can güvenliklerinin olmadığı bir ortamda yayınlarını sürdürmeye çalışmışlardır (Yarar ve Bozkurt, 2019, s. 206-207).

Darbe teşebbüsü sonrasında, iktidarda bulunan hükümetin de çağrılarını üzerine, 16 Temmuz 2016 tarihinden itibaren 10 Ağustos 2016 tarihine kadar sürecek olan ve 'Demokrasi Nöbeti' adı verilen, halkın belli bir kesimi tarafından desteklenerek sürdürülen sivil direniş hareketi ile tepki gösterilmiştir. Ülkenin birçok şehrinde devam etmiş olan bu direniş hareketi gerek ülke gündeminde gerek dünya basınında yakından takip edilmiş ve yankı bulmuştur (Selvi, 2018, s. 87-88).

Diğer darbe ve darbe girişimlerinden farklı olarak ilk kez sivil halkın direnişi söz konusudur. Diğer darbe ve darbe girişimlerinde devlet kurumları üzerinde kurulmaya çalışılan hâkimiyet, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen ayaklanmada öncelikle medyada kurulmaya çalışılan hâkimiyetin sağlanamamasıyla başarılı olamamıştır. Bir diğer önemli fark ise sivil halkın yasakları dinlemeyerek mevcut hükümetin de çağrısıyla sokaklara çıkmak ve protesto etmek suretiyle askeri ayaklanmaya karşı hareket etmesidir. Bu girişimde halkın yasakları dinlemeyişi ve karşıt eylemlerde bulunması sonucu, halkın korunması amacıyla hizmet etmekte olan Türk Silahlı Kuvvetler dökümüne kayıtlı, helikopter, tank, silah vb. birçok teçhizat ile halka karşı saldırı yapılması, helikopterlerden halkın bulunduğu alanlara ateş açılması, tankların sivil halkın üzerine sürülmesi ve birçok silahla çatışmalar yaşanması sonucu kayıpların yaşanmasıdır (Tatlılıoğlu, Gözütok, ve Uysal, 2018, s. 288).

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan askeri ayaklanmanın diğer darbe ve darbe girişimleri ile karşılaştırıldığında sivil ve asker ortak kararı olarak meydana gelen tek girişim olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Bu darbe ve darbe girişimleri incelendiğinde; 1971 muhtırası, 1997 muhtırası ve 2007 muhtırası ile 1980 darbesi emir-komuta zinciri ekseninde, yüksek rütbeli komutanların da katılımı ile gerçekleştirilmiştir. 1960 darbesi ve darbe girişimleri dikkate alındığında ise emir-komuta zinciri söz konusu değildir. Genel itibarıyla Türk Silahlı Kuvvetler içerisinde bulunan, subaylardan oluşan belli bir

grubun ve genellikle planlanmış olduğu ayaklanmalar olarak değerlendirilebilir. Başarıszlıkla sonuçlanmış olan bu ayaklanmalar Türk Silahlı Kuvvetler bünyesinde bastırılmıştır (Biçer, 2017, s. 24-25).

15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmış olan girişimin başarıszlıkla sonuçlanmasında medyanın rolü de çok etkindir. Tüm TV kanalları olayın bir darbe girişimi olduğunu, kritik noktalardan anlık haberlerle ve canlı yayınlarla duyurmaya çalışmıştır. Demokrasi karşıtı bir darbe girişimi olduğunun gece saatlerinde anlaşılması üzerine girişimin emir-komuta zinciri ekseninde gerçekleşmediği, mevcut iktidar yöneticilerinin halka mesajları ve görevlerine devam ettiklerinin duyurulması hususunda etkin bir rol oynamış oldukları göze çarpmaktadır (Yalman, 2016, s. 247).

15 Temmuz 2016 sonrası birçok kamu personeli hakkında açığa alma, ihraç, tutuklama ve gözaltına alma kararları verilerek ciddi bir kitlenin mağdur edildiği iddia edilmektedir. Gözaltı sürelerinin uzatılması, birçok yasal düzenleme yapılması, ordu yönetiminde ciddi değişikliklerin yapılması gibi adımlar otoriter bir yönetim algısının artmasına sebep olmuştur. 1980 darbesi sonrasında da görüldüğü gibi birçok kitap yasaklı kitaplar kategorisinde değerlendirilmiş, bu kitaplara sahip olanlar çeşitli adli süreçlere maruz kalmıştır (Kaya, 2017, s. 84).

3. BÖLÜM

DARBE VE DARBE GİRİŞİMİ SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

3.1. ASKERİ ALANDA YAPILAN YASAL DÜZENLEMELER

3.1.1. Darbeler Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de yaşanan darbeler sonrası bir dizi yasal düzenleme yapıldığı tespit edilmiştir. Bu düzenlemeler genel hatlarıyla siyasi yönetimi kontrol altına almak, siyasi olarak sorun yaşanan konuları çözüme kavuşturmak amaçlarıyla yapılan düzenlemelerdir. Sadece siyasi alanda düzenlemeler yapılmamıştır. Askeri yönetimi de etkileyen düzenlemeler yapıldığı tespit edilmiştir. Bu düzenlemeler ile askeri yönetim şekillendirilmeye çalışılmıştır. Askeri yönetimin kendi içerisinde bulunan dinamikleri bu düzenlemeler ile düzenlenmiştir. Bu bölümde yapılan düzenlemeleri dönemsel olarak ele almaya ve açıklamaya çalışacağım. 28 Şubat 1997 post-modern darbesi sonrası yapılan yasal düzenlemeler askeri yönetimin olağan sürecinde gerekli olan düzenlemeler olup, darbe etkisi ile yapılan yasal düzenleme bulunmamaktadır. Bu sebeple yapılan yasal düzenlemeler eklenmemiştir.

3.1.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

1960 yılı içerisinde darbe öncesi Demokrat Parti’nin gergin tutumunun ve siyasal ortamın yumuşatılması düşüncesiyle Demokrat Parti’ye yakın akademisyen ve hukukçu Ali Fuat Başgil tarafından, Cumhuriyet Halk Partisi ile koalisyon kurulabilmesi amacıyla hükümetin istifa etmesi ve Tahkikat Komisyonu’nun tartışmalara sebep olan yetkilerinin yeniden düzenlenmesini önerilmiş ancak Demokrat Parti tarafından kabul edilmemiştir (Özdağ, 2004, s. 159). Siyasi tarihe ‘555 K’ olayı olarak geçmiş olan 5 Mayıs 1960 tarihinde saat 17.00’da Ankara Kızılay Meydanı’nda Demokrat Parti’nin siyasi tutumunu eleştirmek için yapılan protesto esnasında yaşanan öğrenci olayları

sonrası 27 Mayıs 1960 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri içersinden bir grup subay yönetime el koymuştur (Aydemir, 2000, s. 411-439). 27 Mayıs darbesi sadece ordu tarafından gerçekleştirilen bir darbe değildir, aydın ve elit kesimin Demokrat Parti'ye karşı tutumları, askeri desteklemeleri ve protestoları darbeye zemin hazırlamıştır. Demokrat Parti'ye karşı birleşen muhalif grubun siyasal, ekonomik ve sosyal baskılara karşı hareket ederek ortaya çıkarmış olduğu sonuçtur (Tanör, 1986, s. 10-11).

Darbe sonrası yönetimi ele geçiren Milli Birlik Komitesi, 28 Mayıs 1960 tarihinde askeri personelden oluşan yeni hükümeti kurmuştur. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel, Başbakanlığa getirilmiştir (Tarhan, 1982, s. 66). Milli Birlik Komitesi, mevcut anayasanın Demokrat Parti eliyle bozulduğu ve yeni anayasaya ihtiyaç olduğu kararı ile İstanbul Üniversitesi öğretim üyeleri; Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Tarık Zafer Tunaya, Ragıp Sarıca ve Hüseyin Nail Kubalı'yı Ankara'ya çağırmıştır (Aydemir, 2000, s. 449-450).

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası alınan kararlardan ilki; yeni bir tebliğ yapıncaya kadar Milli Birlik Komitesi'nin yönetime el koyduğu ve almış olduğu sokağa çıkma yasağına uyulması ile ilgilidir. Yeni anayasa hazırlanıncaya kadar tüm siyasi partilerin faaliyetlerinin durdurulduğu ve yeni anayasayı hazırlama görevinin İstanbul Üniversitesi rektörü Sami Onar başkanlığında profesörlerden oluşan bir heyete verildiği, meclisin fesih edildiği ile ilgili tebliğler resmi gazetede yayınlanmıştır (Gazete, 10515, 1960, s. 1-5).

Milli Birlik Komitesi'nin ilk toplantısı 30 Mayıs 1960 tarihinde yapılmıştır. Bu toplantıda yeni bakanlar ilk kararının altına imza atmışlardır (Gazete, 10516, 1960, s. 1). Darbe sonrası alınan karar gereği Milli Birlik Komitesi tarafından icra edilen yürütme görevi gereği, mevcut anayasanın yeterli olmadığı kararlaştırılmış ve 12 Haziran 1960 tarihinde alınan kararla geçici kanun düzenlenmiştir. 14 Haziran 1960 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe giren Geçici Kanun şu maddeleri içermektedir; Ordu Hizmet Kanunu'nda yer alan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak görevinin yerine getirmek vazifesinden hareketle Türk Silahlı Kuvvetleri mevcut hükümetin görevine son vermiş ve mevcut iktidar partisi vekillerini tutuklayarak yargılanmasına karar verilmiştir. Yeniden bir hükümetin kurulması ve hukuk devletinin inşa edilmesi sürecinde, ordu adına Milli Birlik Komitesi görevlendirilmiştir. Yeni bir anayasa

hazırlanması ve yeni bir meclis kurulabilmesi için seçimlerin yapılması süreçlerinde Türkiye Büyük Millet Meclisi yeniden görevine başlayınca dek, Türk milleti tarafından yönetim yetkisi Milli Birlik Komitesi'ndedir. Milli Birlik Komitesi; yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini ise yeni kurulan Bakanlar Kurulu vesilesiyle kullanır. Tüm bakanlar Milli Birlik Komitesi kararıyla göreve başlamış olup, yine Milli Birlik Komitesi kararıyla görevi sona erebilir. Yeni meclisin kurulması ile Milli Birlik Komitesi görevini tamamlamış olur ve kendiliğinden dağılır (Gazete, 10525, 1960, s. 1-2).

Milli Birlik Komitesi üyeleri arasında yaşanan bireysel menfaatler sebebi sorunlar neticesinde mevcut Milli Birlik Komitesi 13 Kasım 1960 tarihinde fesih edilmiş ve yeni üyeler atanmıştır. Sebep olarak ülkenin menfaatlerinin tehlikeli bir duruma düşebileceği gösterilmiştir. Görevden alınan üyeler emekli edilmiştir (Gazete, 10681, 1960, s. 1).

Hazırlanmış olan yeni anayasa taslağı, 27 Mayıs 1961 tarihinde yani darbenin yıl dönümünde, Kurucu Meclis tarafından kabul edilmiş ve 9 Temmuz 1961 tarihinde halkoyuna sunulmuştur. Halkın hayır oyuna yönlendirilmesi amacıyla, gayri resmi olarak yürütülen propaganda faaliyetlerine rağmen yeni anayasa taslağı % 61,4 oranında oyla kabul edilmiştir (Soysal, 1992, s. 69-73).

Yeni anayasanın hazırlanmasında biçimsel kaynak olarak; 1946 Fransız, 1947 İtalyan ve 1949 Alman Anayasaları örnek alınmıştır. Temel hak ve hürriyetlerle ilgili hükümler 'Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi', 'Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi' ve 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi hükümlerinden etkilenilmiştir (Karatepe, 1993, s. 227).

1960 darbesi sonrası askeri yönetimde Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu geçerli olmuştur. Darbe öncesi yürürlükte olan, 21 Haziran 1927 tarihinde kabul edilen 1111 sayılı Askerlik Mükellefiyet Kanunu, 12 Temmuz 1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Gazete, 631, 1927, s. 1). Bu kanun 114 maddeden oluşmaktadır (Gazete, 635, 1927, s. 1). 20 Kasım 1935 tarihinde yapılan düzenleme ile Askerlik Mükellefiyet Kanunu 1. maddesi revize edilmiştir ve kanun ismi Askerlik Kanunu olarak değiştirilmiştir (Gazete, 3170, 1935, s. 1-4). 4 Ocak 1961 tarihinde kabul edilen 211

sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile Askerlik Kanunu yürürlükten kaldırılmış ve 211 sayılı kanun yürürlüğe girmiştir (Gazete, 10702, 1961). Yani 1960 darbesi ile askeri yönetim yeniden şekillendirilmiştir.

1961 Anayasası ile 1961 Anayasası ile Genelkurmay Başkanı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olmaktan çıkarılmış ve doğrudan Başbakan'a karşı sorumlu tutulmuştur. 1924 Anayasası, Genelkurmay Başkanı'nı Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı, savaşta orduyu hazırlayan mevki olarak tanımlarken, 1961 Anayasası Genelkurmay Başkanı ordunun komutanıdır şeklinde tanımlamıştır. Bu düzenleme ile Genelkurmay Başkanlığı yetkileri artırılırken Milli Savunma Bakanlığı temsili bir kurum olarak kalmıştır. Anayasa Mahkemesi; 14.4.1966 tarih ve 19 sayılı kararıyla, 1949 tarih ve 5398 sayılı Milli Savunma Bakanlığı'nın kuruluşunu düzenleyen yasayı, anayasaya aykırı bularak iptal etmiştir (Gazete, 12347, 1966, s. 4).

Askerlik Kanunu, askerliğe başlangıç aşamasından başlayarak süreç boyunca görev alan birimler ve bölümler üzerinde durmuştur. Askerlik Kanunu ile askerlik çağına gelmiş olan erkeklerin belirlenmesi, görev yapacağı yerlerin tespiti, bu işlemlerin ne şekilde yapılacağı, kimler tarafından yapılacağı, süreleri ve yapılaş şekilleri düzenlenmiştir. 1961 yılında Askerlik Kanunu yerine yürürlüğe giren Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ise askerlik ile ilgili kişi, kurum ve bölümleri daha detaylı şekilde açıklamaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile öncelikle askerlik ile ilgili kavramlar tanımlanmıştır. Askerlik görevini yerine getiren kişilerin rütbeleri, görevleri, ast-üst ilişkileri detaylı olarak açıklanmıştır. Askerlik görevini rütbeli olarak yerine getiren personellerin, personel işlemleri ile ilgili hususlar detaylı olarak tanımlanmıştır. Görev süreleri, disiplin süreçleri, sosyal hizmetler gibi birçok konu Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile kontrol altına alınmıştır. Bu yönüyle Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Askerlik Kanunu ile karşılaştırıldığında Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun daha kapsamlı ve detaylı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

3.1.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından mevcut hükümete verilen muhtıra neticesinde, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a hükümetin istifasını sunmuş ve Cumhurbaşkanı tarafından kabul edilmiştir (Gazete, 13777, 1971, s. 2). Türk Silahlı Kuvvetleri vermiş olduğu muhtırada; parlamento ve mevcut hükümetin ülkede anarşi ve kavgayı tetiklemekte olduğu, derhal yeni bir hükümet kurularak anayasanın öngördüğü reformların yapılması gerektiği hususu üzerinde durmuştur. Aksi halde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ordu İç Hizmet Kanunu'nun kendisine vermiş olduğu devleti korumak ve kollamak görevini yerine getirmek suretiyle yönetime el koyacağını bildirmiştir (Ahmad, 2011, s. 255).

Mevcut hükümetin istifası sonrası, mevcut Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından yeni hükümetin kurulması görevi Kocaeli Milletvekili olan Prof. Dr. Nihat Erim'e verilmiş ve Nihat Erim Başbakan olarak görevlendirilmiştir (Gazete, 13784, 1971, s. 1).

Anayasanın 64. maddesinde yapılan değişiklik ile Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne 'Kanun Hükmünde Kararname' çıkarma yetkisi verilmiştir. Bu yetki ile devlet otoritesi 1961 Anayasasından farklı olarak kişi ve toplum aleyhine genişleyebilmektedir. 6 Temmuz 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Kanununun 69. maddesi revize edilerek askeri personelin emeklilik hali ve ölümü sonrasında kanunda belirtilen mirasçılarının yetim aylığı alabilmesi ile ilgili hükümler düzenlenmiştir (Gazete, 13895, 1971, s. 1). 25 Nisan 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetler İç Hizmet Kanununun 87. ve 88. maddeleri revize edilerek askerlerin silah kullanımı ile ilgili yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiştir (Gazete, 14178, 1972, s. 1). Aynı kanunun 108. maddesi 23 Haziran 1976 tarihinde kabul edilen değişiklik ile askeri personelin cenaze ve nakil işlemlerinde gerekli hallerde askeri araçların da önemli kişiler için görevlendirilebileceği hususu yürürlüğe girmiştir (Gazete, 15634, 1976, s. 1). Yapılan yasal düzenlemelerin muhtıra ile doğrudan bağlantısı olmayıp, askeri yönetimin doğal akışı içerisinde yapılan düzenlemelerdir.

12 Mart 1971 Muhtırası sonrası; 1924 Anayasası askeri yönetim tarafından yetersiz görülerek, yeni bir anayasa hazırlanmış ve 1961 Anayasası'nı yürürlüğe koyan ordunun, kendi hazırlanmış olduğu anayasayı yetersiz görmesi sonucu revize edilmiştir.

3.1.1.3. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

12 Eylül 1980 darbesi ile Türk Silahlı Kuvvetleri, siyasi yönetime ikinci darbesini ve üçüncü müdahalesini gerçekleştirmiştir. 12 Eylül darbesi; siyasi iktidarın görevini yerine getirememesi sonucu parlamentonun işleyişinin durduğu, siyasi partilerin hiçbir konuda anlaşamaması ve sürekli sıkıyönetim ilan edilmesi sonucu ülkenin adeta iç savaş benzeri bir ortama dönüşmesi sonucu Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmiştir. 12 Eylül'ü 27 Mayıs'tan ayıran en önemli özellik; darbenin emir-komuta zinciri içinde, hiyerarşik düzene uygun olarak gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bir diğer fark ise darbeyi gerçekleştiren ordu mensuplarının amaç ve program farkıdır (Tanör, 1997, s. 26).

Darbe sonrası Milli Güvenlik Konseyi tarafından okunmuş olan 1 Numaralı Bildiri ile devletin işlemez duruma geldiğini, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ihlal edilerek kuvvetler çatışmasına dönüştüğünü, bazı anayasal kuruluşların devleti savunmak yerine kişisel müdafaalara önem vererek hukuk devleti ilkesinin ihlal edildiği belirtilmiştir. Siyasal partilerin çekişmeleri neticesinde karar alma mekanizmasının işleyemez hale geldiği, son yıllarda terör faaliyetlerinin fazlasıyla artması sonucu ülkede hâkim olan iç savaş ortamı sebebiyle günde 20 kişinin hayatını kaybettiği belirtilmiştir. Atatürk ilkelerinden tavizler verildiği, sekiz ay süren Cumhurbaşkanı seçimlerinin sonuçlandırılmaması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uyarılarının dikkate alınmadığı gerekçeleri ile ordu İç Hizmet Kanunu'na atıfta bulunarak, yönetime el koyduğunu bildirmiş ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Milli Güvenlik Konseyi 12 Eylül müdahalesinin amacı olarak; bozulan devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesi ve ülke bütünlüğünün korunması olduğunu açıklamıştır. Demokratik düzenin işlemesine engel olan sebepler ortadan kaldırılarak, en kısa sürede seçimlere gidilmesi kararlaştırılmıştır. Seçime kadar geçecek sürede tüm yasama ve yürütme yetkileri, Milli Güvenlik Konseyi'nde toplanmıştır. Yeni bir anayasa, siyasi partiler ve seçim kanunu hazırlanmasına karar verilmiştir (Gazete, 17103_1, 1980, s. 1-6).

Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Aralık 1980 tarihinde almış olduğu 2356 sayılı Kanun ile Türkiye Büyük Millet Meclisi fiilen görevine başlayıncaya kadar tüm yasama görevi Milli Güvenlik Konseyi tarafından yürütülecektir (Gazete, 17188_1, 1980). Askeri darbe sonrası çıkarılan yasaların çoğu; sıkıyönetim, kaybolan asayişin sağlanması, verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi gibi konularla ilgilidir.

1924 Anayasası ile meclis üstünlüğünü sağlayan, yasama, yürütme ve yargıyı siyasal iktidarların yönetimine veren ancak 27 Mayıs'tan sonra, 1961 Anayasası ile yargıyı güçlendiren asker; önce 12 Mart 1971 tarihinde verdiği muhtıra ile geri adım atmış ve 12 Eylül 1980 tarihinde tekrar yürütmeyi güçlendirmiştir. Yani ordu; 1961'de kendi yaptığı anayasayı on yıl sonra 1971'de daraltmış, on bir yıl sonra da 1982'de yine kendisi, tamamen ortadan kaldırmıştır (Güler, 2006, s. 84-85).

7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulacak kabul edilen yeni anayasa ile birlikte halk cumhurbaşkanını da seçmiştir. Toplamda yedi bölümden oluşan 1982 Anayasası; 177 madde ve geçici 16 maddeden oluşmaktadır. Yeni anayasa ile Bakanlar Kurulu'nun Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetki kanunu çerçevesinde, Kanun Hükmünde Kararname çıkarma yetkisi bulunmaktadır. Bu Kanun Hükmünde Kararname'ler için Anayasa Mahkemesi'ne anayasaya aykırılık iddiası ile iptal davası da açılmayacaktır. (Gazete, 17863_1, 1982). 1980 darbesi sonrası askeri yönetim kanununda değişiklik yapılmamıştır, yeni anayasa yürürlüğe girdiğinde de Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu geçerli olmuştur. Bazı maddelerde değişiklikler yapılmıştır ancak bu değişikliklerin darbe ile bağlantısı bulunmamaktadır. Tarihsel olarak darbe sonrası yapılmış olan ilk değişiklik 38. ve 60. maddelerde, 18 Ekim 1980 tarihinde yapılmıştır. 38. madde; sancakla ilgili olup, mevcut maddeye "kuruluşunda alay teşkilatı bulunmayan" ibaresi eklenmiştir. 60. madde; hastalanan er ve erbaşlar ile ilgili olup, mevcut maddeye "ölen er ve erbaşların nakil ve cenaze masrafları ilgili bakanlık tarafından karşılanacaktır" ibaresi eklenmiştir (Gazete, 17139, 1980, s. 1-2). 18 Ekim 1981 tarihinde 46. maddede yapılan değişiklik ile ilgili maddenin b bendine "alaydan" ibaresi eklenmiştir. Yine aynı maddenin c bendi revize edilmiş ve jandarma birliklerinin kıta-kurum tanımlamaları düzenlenmiştir (Gazete, 17488, 1981, s. 2-3). Bir diğer değişiklik 34. ve 43. maddelerde yapılmıştır. 34. maddede yapılan değişiklik ile d bendi revize edilmiş, askeri personelin saç, sakal, bıyık bırakması kısıtlanmış, görev sebepli

zorunluluk hallerinin Genelkurmay Başkanlığı kararı ile düzenlenebileceği belirtilmiştir. 43. maddede yapılan değişiklik ile silahlı kuvvetler personelinin meslek kuruluşlarına üye olmaları kısıtlanmıştır. Sadece istisnai durumlarda özel izinle üye olabilecekleri, er ve erbaşların da üyeliklerinin askerlikleri süresince askıya alınacağı belirtilmiştir (Gazete, 18088, 1983, s. 29).

3.1.2. Darbe Girişimleri Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

22 Şubat 1962, 20 Mayıs 1963, 20 Mayıs 1969, 9 Mart 1971 ve 27 Nisan 2007 darbe girişimleri sonrası askeri yönetimin olağan akışı kapsamında çeşitli yasal düzenlemeler yapılmış olup, bu düzenlemelerin darbe girişimleri ile doğrudan ilişkisi bulunmamaktadır. Tüm bu darbe girişimleri sonrasında Türk Silahlı Kuvvetler İç Hizmetler Kanunu geçerliliğini korumuş olup, yönetsel gereklilikler açısından bazı maddeleri revize edilmiştir. Darbe girişimlerinin sebep olduğu bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Literatürde darbe girişimi olarak bulunması dolayısıyla ilgili dönemlerde yaşanan olaylar ikinci bölümde açıklanmıştır. Darbe girişimleri içerisinde sadece 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında darbe girişiminin etkisi ile yasal düzenlemeler yapılmış olup, yapılan düzenlemeler aşağıda detaylı olarak belirtilmiştir.

3.1.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemeler

15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası olağanüstü hal kapsamında alınan ilk tedbir; 668 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın İç İşleri Bakanlığı'na bağlanmasıdır (Gazete, 29783 2. Mükerrer, 2016, s. 6-13). Sonrasında alınan en önemli karar ise Milli Savunma Üniversitesi'nin kurulmasıdır. Bu kararın esasları 669 sayılı kanun hükmünde kararname ile düzenlenmiştir. Bu kararname ile söz konusu sivil darbe girişimine karıştığı tespit edilen birçok askeri memur ve rütbeli askerin teşkilattan ihraç edilmesi de kararlaştırılmıştır. İlgili kararnamenin ikinci bölümünde Milli Savunma Üniversitesi'nin teşkilat yapısı ve işleyişi hususunda detaylı bilgiler mevcut olup, sonuç olarak; Kara Deniz ve Hava Harp Okulları kapatılarak askeri personel yetiştirme için

yetkili kurumun Milli Savunma Üniversitesi olduğuna karar verilmiştir. İlgili kararnamenin üçüncü bölümünde ise; Milli Savunma Bakanlığı'nın yapısında yapılan değişiklikler düzenlenmiştir. Daha önce Askeri Adalet İşleri Başkanlığı'na bağlı birimler bu kararname ile Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır (Gazete, 29787, 2016, s. 1-26).

Bir diğer çıkarılan Kanun Hükmünde Kararname ile "sıkıyönetim" ibaresi mevzuattan kaldırılmıştır. Yapılan yasal düzenleme ile Askeri Hastaneler kapatılmış ve Askerlik Kanununun 14. maddesinin dördüncü fırfasında değişiklik yapılarak; "askeri hastane, asker hastanesi" ibaresi yerine "resmi sağlık kuruluşu" ibaresi eklenmiştir. (Gazete, 29818 2. Mükerrer, 2016, s. 15)

Anayasanın 117. maddesinde düzenlenen; "Genelkurmay Başkanı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanıdır, savaşta Başkomutanlık görevini Cumhurbaşkanı adına yerine getirir." ibaresi yerine Genelkurmay Başkanı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komutanı olarak nitelendirilmiş ve Başkomutanlık görevini Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Cumhurbaşkanı yerine getirir olarak nitelendirilmiştir. Genelkurmay Başkanı Başbakan'a karşı sorumlu hale getirilmiştir (Gazete, 29976, 2017, s. 1-11).

681 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 15 Temmuz 2016 öncesinde Genelkurmay Başkanlığı teklifi ile belirlenmekte olan Kara Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı ve Deniz Kuvvetleri Komutanı yeni düzenleme ile Milli Savunma Bakanlığı teklifi ile belirlenmesi kararlaştırılmıştır. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlıkları ibareleri kaldırılmış ve Kuvvet Komutanlıkları ibaresi eklenmiştir. (Gazete, 29940 Mükerrer, 2017, s. 251). Bu kararla Genelkurmay Başkanı yaşanan ayaklanmadan dolayı sorumlu tutulmuş ve daha sonra yaşanması muhtemel darbe ve ayaklanmaların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Genelkurmay Başkanı'nın güvendiği isimleri önermek suretiyle Kuvvet Komutanları ile kurması muhtemel ittifak neticesinde mevcut hükümete karşı yeni bir ayaklanmadan duyulan endişe önlenmeye çalışılmıştır (Aygün, 2017, s. 164).

Kuvvet komutanlarının Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması ve Jandarma Genel Komutanlığı'nın da Genelkurmay Başkanlığı'ndan alınarak İçişleri Bakanlığı'na bağlanması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iç işleyişini sarsacak bir harekettir. Polis ve

Jandarmayı aynı sınıfta değerlendirerek ordu mensuplarına duyulan saygı yok edilmeye çalışılmıştır. Yine darbe girişimi sonrasında askeri okullar kapatılarak askeri kanadın eğitim imkânları kısıtlanmış ve asker ruhuyla yetiştirilmelerinin önüne geçilmek istenmiştir. Harp Akademileri kapatılıp burada yetiştirilen subaylar tasfiye edilmiştir. Tüm bu düzenlemeler Türk Ordusu'nu itibarsızlaştırma çalışmalarıdır (Perinçek, 2017, s. 174-175). 29 Nisan 2017 tarihinde çıkarılan 689 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Fethullahçı Terör Örgütü ile bağlantısı olduğu tespit edilen 1242 personellerin Türk Silahlı Kuvvetler ile ilişkileri kesilmiştir (Gazete, 30052, 2017). Fethullahçı Terör Örgütü; dini bir yapılanma olarak örgütlenmeye başlamış, sonrasında liderleri Fethullah Gülen önderliğinde ulaşmış olduğu organizasyon yapısının büyüklüğü ile devletin çeşitli birimlerinde sempatanları bulunduğu tespit edilen ve devlet ile ilişkisi kesilmiş bir yapılanma haline gelmiştir. Daha önce Türk Silahlı Kuvvetler bünyesinde çalışmış ve emekli olmuş kişilerin de emekliliklerinin iptal edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kişilerin emekli kimlik kartlarının iadesinin isteneceği de karara bağlanmıştır (Tuncel, 2018, s. 26-28).

15 Temmuz öncesinde subay ve astsubayların terfileri Milli Savunma Bakanı'nın onayından geçerdi ancak 15 Temmuz sonrası Cumhurbaşkanı'nın onayından geçmektedir. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları Genelkurmay Başkanlığı'na değil de Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmıştır (Gazete, 30479, 2018, s. 267). Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 26. Genelkurmay Başkanı İlker Başbuğ'a göre; "Genelkurmay Başkanı; istihbarat, harekât, teşkilat, eğitim öğretim ve tedarik konularında sorumlu kişiydi ancak bu madde yeni düzenleme ile kaldırıldı. Askeri yönetim kadrosunun sivillere bağlanmasıyla emir komuta birliği bozulmuştur. Yani anayasaya göre Genelkurmay Başkanı sorumlu komutandır ancak Kara, Deniz ve Hava Harp Komutanlıkları'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olması sebebi ile ortada emir komuta birliği olduğu söylenememekte sadece sembolik komutan konumuna getirilmiştir. Emir komuta birliği; harp prensibidir ve orduyu güçlendiren en önemli unsurlar arasında sayılabilir. Bunun hiçe sayılması ordunun gücünü zedelemektedir. Türk Ordusu'nun en önemli değerlerinden birisi de disiplindir. Emir komuta zincirinin bozulmasıyla ordu içindeki disiplin de bozulmuş olur. Yeni yapılan düzenlemeler ordunun disiplinini bozan ve disiplini ortadan kaldıran düzenlemelerdir. Bu düzenlemeler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç Hizmet Kanunu'nun 43. Maddesine taban

tabana zıttır. İlgili maddede der ki; ‘‘ Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncenin dışında ve üzerindedir.’’ Bu düzenlemeler kuvvet komutanlarını siyasi iktidara bağlayarak bu maddeyi ihlal etmektedir ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ni siyasallaştırmaktadır (Başbuğ, 2016, s. 70-72).

Bir diğer düzenleme de Yüksek Askeri Şûra’nın yapısında gerçekleştirilmiştir. Yüksek Askeri Şûra; askeri personelin terfi ve görev süreleri hakkında kararların görüşüldüğü bir kuruldur. Yeni düzenleme ile bu kurula Adalet Bakanı, Dışişleri Bakanı, Başbakan Yardımcıları, İçişleri Bakanı ve Milli Savunma Bakanı’nın da katılması kararlaştırılmıştır (Gazete, 30479, 2018, s. 288). Burada amaç Yüksek Askeri Şûra’da oy kullanan askeri kesimin oylarını azaltılmasıdır.

Askeri yönetimde yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde; 1960 darbesi sonrası askeri yönetimi yeniden yapılandıran kanun sonrasında en kapsamlı düzenlemeler 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında yapılmıştır. Bu yönüyle 1960 darbesi ve 15 Temmuz darbe girişimi benzer özellikler taşımaktadır. 15 Temmuz sonrası askeri yönetim kanunu değiştirilmemiş ancak adeta yeniden düzenlenmiştir.

4. BÖLÜM

YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ

4.1. DARBELER SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde darbeler ile doğrudan ilgili olarak değişiklik yapılan tek darbe 27 Mayıs 1960 darbesi olup, darbe sonrası askeri yönetim yeniden şekillenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde darbe sonrası yapılan en köklü değişikliktir.

12 Mart 1971 muhtırası ve 28 Şubat 1997 post-modern darbesi sonrası askeri yönetimde yapılan yasal bir düzenleme olmaması sebebiyle bu müdahaleler değerlendirilememiştir.

4.1.1. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi

27 Mayıs darbesi emir-komuta zinciri ekseninde yapılmaması dolayısıyla önemlidir. Bu darbe, emir-komuta zinciri ekseninde yapılmamış olmasına rağmen sonraki darbeler için öncü bir hareket olarak değerlendirilebilir. Emir-komuta zinciri ekseninde olmamasına rağmen başarılı olan darbe sonrası askeri birlikler içerisinde bulunan hiyerarşi olumsuz olarak etkilenmiş ve ordunun disiplin açığı yaşamasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Sonrasında askeri birlikler içerisinde yaşanmış olan darbe girişimlerinin arttığı tespit edilmiştir. Fikir ayrılıkları ordu içerisinde etkisini arttırmış ve belli bir çoğunluğa ulaşabilen askeri gruplar tarafından darbe girişimleri hayata geçirilmiştir. 27 Mayıs darbesi sonrası askeri yönetim, cumhuriyetin ilanı sonrası yürürlüğe konmuş olan Askerlik Mükellefiyeti Kanununu da değiştirmiş ve yerine Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu yürürlüğe girmiştir. Askeri yönetimde ilk köklü değişiklik bu darbe ile yapılmıştır. Darbenin askeri yönetimde belli bir grup tarafından, emir komuta zinciri dışında gerçekleştirilmesi, askeri yönetimde yapılan köklü değişikliklere sebep olarak gösterilebilir. Bu darbe sonrası Türk Silahlı Kuvvetler siyasi yönetimleri daima baskı altında tutmuştur.

1960 darbesi sonrası Askerlik Kanunu'nun değiştirilerek Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, askeri yönetimin daha etkin yönetimi ve kontrolü için atılmış bir adımdır. 1927 yılında yürürlüğe giren Askerlik Kanunu ile Türkiye'de yaşayan ve belli şartları taşıyan erkek bireylerin askere alınması ve askerlik süresince yapacakları görevler yüzeysel olarak belirlenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile askeri yönetim hususunda tüm detaylar ele alınarak askerlik ile ilgili kavramlar, süreçler ve yetkiler belirtilmiştir. Bir bireyin askerliğe girişi, askerlik süresince görevleri, hiyerarşik düzende ast-üst ilişkilerinin belirlenmesi, askeri personel olarak görev yapacak ise personel özlük işlemleri, askerlik süresince hangi askeri personelin hangi hallerde silah kullanacağı, sosyal hakları Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile denetim altına alınmıştır.

Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olması kararı iptal edilerek Başbakan'a sorumlu olacağı hükmü ile Milli Savunma Bakanlığı'nın yetkileri sınırlandırılmıştır. Öncesinde bakanlık tarafından atamalar yapılabilirken bu karar neticesinde Milli Savunma Bakanlığı tedarik işleriyle ilgilenen temsili bir kurum olarak düzenlenmiştir. Bu kararın alınmasında 1961 Anayasası sonrası görevlendirilen Milli Birlik Komitesi'nin Genelkurmay Başkanlığı makamına bakış açısının etkisi olduğu düşünülebilir. Milli Birlik Komitesi Genelkurmay Başkanı'nın doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlanması gerektiğini savunmuş ve meclis denetiminden muaf tutulmasını talep etmiştir.

4.1.2. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi

Askeri yönetim olarak incelendiğinde; yapılan değişikliklerin en dikkat çeken askeri personelin meslek kuruluşlarına üye olmasının kısıtlanmasıdır. Bu düzenlemenin yapılmasında 1980 darbesi öncesi yaşanan öğrenci ve işçi olaylarının etkili olduğu sonucu çıkarılabilir. 1980 darbesi sonrası askeri yönetimde büyük bir değişiklik yapılmamıştır, yürürlükte olan Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu maddelerinde revizeler yapılmıştır. 1980 darbesi askeri yönetiminin siyasette en etkin olduğu darbedir. Darbe sonrası süreçte de asker siyasi yönetimde söz sahibi olmaya devam

etmiştir. Darbenin emir komuta zinciri kapsamında yapılması bu süreci etkileyen etkenlerdendir (Akça, 2020, s. 118).

Darbe sonrası askeri yönetim sağ-sol ayrımı yapmaksızın olağanüstü hal kapsamında aşırı olan her görüşü eleştirmiş ve yargılamıştır. Bu tutum ile askeri yönetim tarafsız hareket ettiğini göstermeye çalışmıştır (Bora, 2017, s. 317).

4.2. DARBE GİRİŞİMLERİ SONRASI YAPILAN YASAL DÜZENLEMELERİN DEĞERLENDİRMESİ

Darbe girişimleri; askeri yönetimin siyasi yönetimi yetersiz veya tehlikeli gördüğü durumlarda, askeri yönetimin müdahalesi ile siyasi istikrarın sağlanacağı düşüncesi ile hayata geçirilmiş, planlı girişimlerdir. Sonucunda başarılı olamamış veya Türkiye’de genel itibariyle gerek askeri birlikler tarafından gerek halk tarafından bastırılması ile engellenmiş girişimlere verilen isimdir.

22 Şubat 1962 darbe girişimi sonucunda askeri yönetimi doğrudan etkileyen ve darbe girişimi sonucu yapılan yasal bir düzenleme bulunmamaktadır. Talat Aydemir ve girişimi gerçekleştiren diğer askeri personel emekli edilmiş ve yargılanmamıştır. Emekli olduğu halde Talat Aydemir ve grubu 20 Mayıs 1963 tarihinde tekrar darbe girişiminde bulunmuşlardır. 2 darbe girişimi sonrası darbe girişiminde bulunan emekli ve görevli askeri personeller yargılanmış ve ceza almıştır. Darbe girişimine öncülük eden Talat Aydemir ve Fethi Gürcan idam edilmişlerdir. Askeri yönetim yönüyle 20 Mayıs 1963 darbe girişimi sonrasında yapılan yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

20 Mayıs 1969 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel hükümetine karşı gerçekleştirilen darbe girişimi sonrası askeri yönetimde bir değişiklik yapılmamıştır. İlgili dönemde askeri yönetim Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu ile yönetilmektedir. 9 Mart 1971 darbe girişimi; sonrası askeri yönetimde yasal bir düzenleme yapılmadığı tespit edilmiştir. 27 Nisan 2007 darbe girişimi sonrası askeri yönetimde darbe girişiminin etkisi ile yapılan yasal bir düzenleme bulunmamaktadır.

4.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi Sonrası Yapılan Yasal Düzenlemelerin Değerlendirmesi

15 Temmuz 2016 tarihi, Türkiye’de birçok konuda ilklerin yaşandığı bir darbe girişimidir. Türkiye’de sivil ve asker ortak darbe girişimi olarak ilk ve tektir. 15 Temmuz öncesi tüm darbe ve darbe girişimleri asker tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu yönüyle 15 Temmuz önemlidir. Bir diğer özelliği de darbe girişiminin bastırılması noktasında; halkın girişimi bastırmaya çalışan güvenlik güçleri ile birlikte hareket ederek darbe girişimini engellemek için tüm gece boyunca çalışmasıdır. Bu girişim teknolojinin hayatımıza etkisini anlamak için de bazı ipuçları taşımaktadır. İlk kez 15 Temmuz’da, Türkiye’nin başbakanı, teknoloji vasıtası ile halka seslenmiş ve sokağa çıkma yasağını dinlemeyerek sokaklara çıkmaları çağrısında bulunmuştur.

15 Temmuz darbe girişimi, askeri alanda yapılan düzenlemeler yönüyle incelendiğinde; 1960 darbesi sonrası askerlik kanununun tamamen değiştirilmesini hatırlatmaktadır. Darbe girişimi sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu değişmemiştir ancak askerlik sistemi ve yönetiminde köklü değişikliklerin yapılmasına sebep olarak gösterilmiştir. 15 Temmuz öncesinde gerçekleşen darbe ve darbe girişimlerinde askeri yönetimin otorite olarak daha güçlü olduğu tespit edilmiştir. 15 Temmuz sonrası yapılan düzenlemeler ile askeri yönetimin otoriter gücünün geçmiş yıllara oranla azaldığı görülmektedir.

15 Temmuz sonrası yapılan yasal düzenlemelerden ilki ve en önemlisi; askeri liselerin kapatılması ve askeri personel yetiştirmek için Milli Savunma Üniversitesi’nin kurulmasıdır. Bu düzenleme sonucu askeri liseler aracılığı ile askeri eğitim ortaöğretim kurumlarından başlarken, Milli Savunma Üniversitesi ile yükseköğretim kurumunda başlamaktadır. Bu düzenleme ile askeri personelin askerlik mesleğine girişinin yaşça daha geç olması sağlanmıştır. Ortaöğretim yaşı ve yükseköğretim yaşları dikkate alındığında bu kararın olumlu etkileri olabileceği düşünülebilir. Bu karar ile askerlik mesleğini seçen bireyin daha bilinçli olduğu yaşlarda vermiş olduğu karar neticesinde askerlik mesleğini seçmesi sağlanmıştır.

4.3. DARBELER VE DARBE GİRİŞİMLERİNİN BENZER VE FARKLI YÖNLERİ

Türkiye’de yaşanmış olan darbe ve darbe girişimlerinin benzerlik ve farklılık boyutları açıklanmaya çalışılmıştır.

4.3.1. Benzerlikler

27 Mayıs 1960 darbesi ile 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, askeri yönetimde meydana getirdikleri önemli değişiklikler boyutuyla benzerlik göstermektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası Askerlik Kanunu değiştirilerek Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu yürürlüğe girmiş ve askeri yönetim daha detaylı bir düzenleme ile yönetilmeye başlanmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında da bu kanunun daha önce de açıklamış olduğumuz belli maddeleri revize edilmiş ve askeri yönetime yeniden şekil verilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi ile kanun boyutunda değiştirilen askeri yönetim, 15 Temmuz 2016 sonrasında kanunun belli maddeleri boyutunda değiştirilmiştir. Sonucu değerlendirildiğinde; her iki olay da askeri yönetimin yeniden şekillenmesi ile sonuçlanmıştır, askeri yönetimin teşkilat yapısında değişikliklere sebep olmuştur.

27 Mayıs 1960 darbesi sonrası Başbakan’a karşı sorumlu olan Genelkurmay Başkanı, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası yeniden Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır. Yürütmeye karşı olan sorumluluğu değiştirmesi yönüyle benzerlik göstermektedir.

27 Mayıs 1960 darbesi de 15 Temmuz 2016 darbe girişimi de emir-komuta zinciri dışında yapılması yönüyle benzerlik göstermektedir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası da 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası da askeri yönetimde yapılan atamaların şekli değiştirilmiştir. Her iki girişim de silahlı kuvvetler bünyesinde bulunan, aynı amaç için birleşmiş askeri personeller tarafından gerçekleştirilmiştir. Sonucu değerlendirdiğimizde, her iki girişim öncesi silahlı kuvvetlerin hiyerarşik yapısına aykırı olarak, silahlı kuvvetler bünyesinde farklı yapılanmaların olduğu sonucuna ulaşılabilir.

4.3.2. Farklılıklar

27 Mayıs 1960 darbesi, kanun boyutunda askeri yönetimde meydana getirmiş olduğu köklü değişim ile diğer darbe ve darbe girişimlerinden farklıdır. Askeri yönetimi kanun boyutunda değiştiren tek darbe 27 Mayıs 1960 darbesidir. Diğer darbe ve darbe teşebbüsleri sonrası Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu maddelerinde çeşitli revizeler yapılmıştır.

27 Nisan 2007 darbe girişimi, sonrasında siyasi yönetimin karşı bildiri yayınlaması ve askeri yönetime karşı bir tutum içerisine girmesi yönüyle diğer darbe ve girişimlerden farklıdır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde askeri yönetim tarafından yapılan darbe bildirisine karşı mevcut siyasi yönetim tarafından bir bildiri yayınlanması sadece 27 Nisan e-muhtırası sonrası yaşanmıştır.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, hem sivil tarafı hem de asker tarafı olan ortak bir girişim olması yönüyle diğer darbe ve girişimlerden farklıdır. Diğer darbe ve darbe teşebbüsleri ya askeri yönetim kademesi tarafından emir komuta zinciri ekseninde ya da ordu içerisinde birlikte hareket eden askeri bir grup tarafından gerçekleştirilmiştir ancak 15 Temmuz, Fethullahçı Terör Örgütü bağlantısı ile hem askeri hem sivil tarafı olan darbe girişimi olarak literatürde karşımıza çıkmaktadır.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, hem güvenlik güçlerinin hem de sivil halkın birlikte engellediği bir girişim olması yönüyle diğer darbe ve girişimlerden farklıdır. Öncesinde yaşanmış olan darbe ve darbe girişimleri incelendiğinde; darbe girişimleri genellikle askeri yönetim tarafından bastırılmıştır ancak 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde ilk kez halk yasakları dinlemeyerek güvenlik güçleri ile birlikte darbe girişimine karşı harekete geçmiştir.

15 Temmuz 2016 darbe girişimi, girişimi gerçekleştiren askeri personeller tarafından sivil halkın bulunduğu alanlara havadan ateş açılması yönüyle diğer darbe ve girişimlerden farklıdır. 15 Temmuz öncesi yaşanan hiçbir darbe veya darbe teşebbüsünde asker sivil halka karşı silahlı saldırıda bulunmamıştır. Darbe ve darbe girişimlerinde yaşanmış olan çatışmalar askeri yönetim ile teşebbüsü gerçekleştiren askeri personel arasında yaşanan çatışmalar olarak karşımıza çıkarken 15 Temmuzda

yaŖa ġarŖı olarak sokağa çıkan halkın üzerine teŖebbs gerekleŖtiren askeri personeller tarafından ateŖ aılmıŖ ve sonucunda hem güvenlik glerinden hem de sivil halktan birçok kiŖi hayatını kaybetmiŖtir.

SONUÇ

1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhuriyeti ilan etmesi ile birlikte, Türkiye Cumhuriyeti demokrasi ile yönetilen, modernleşme için inkılâpların peş peşe hayata geçirildiği bir sürece girmiştir. Atatürk önderliğinde yapılan inkılâplar halk tarafından da zaman içerisinde benimsenmiştir. Atatürk'ün benimsemiş olduğu ilkeler; Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, İnkılâpçılık ve Laiklikdir. Bu araştırma sonucu bu ilkelerden en çok laiklik ilkesi karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan darbeler ve darbe girişimlerinde sürekli bu ilkeye atıfta bulunulmuştur.

1950-1960 yılları arasında iktidar partisi olarak ülkede siyasi yönetimi sürdüren Demokrat Parti, Türk Silahlı Kuvvetler tarafından darbe yapılarak siyasi yönetime el konulması sonucu siyasi hayatını tamamlamıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbe Cumhuriyet tarihinin ilk darbesidir. Darbeye sebep olarak; Demokrat Parti kurmayları tarafından ülkede otoriter ve baskıcı bir rejim uygulanması gösterilmiştir. Darbe sonrası Türk Silahlı Kuvvetler tarafından, 1924 anayasasının temel hak ve özgürlükler yönünden yetersiz olduğu, yeni bir anayasa düzenlenmesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Yönetimi elinde bulunduran Türk Silahlı Kuvvetleri, yeni anayasanın hazırlık süreci boyunca yönetimde kalmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesi emir-komuta zinciri ekseninde gerçekleştirilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri darbe sonrası yönetimi Milli Birlik Komitesi ile sürdürmüştür. Milli Birlik Komitesi; tamamı askeri personelden oluşan yeni hükümettir. Darbe sonrası yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi, yeni anayasanın hazırlanması için İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerini görevlendirmiştir. Darbe sonrası tutuklanan Demokrat Parti milletvekilleri; uzun süren yargılamalar sonrası mahkeme tarafından suçlu bulunmuş ve haklarında siyasi yasak kararı verilmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu hakkında mahkeme tarafından idam kararı verilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinin en önemli sonucu; 1946 yılında başlayan ilk demokrasi deneyiminin başarısız olmasıdır. Yargılamalar sonucu 3 kişi için idam kararı verilmiştir. İdam edilen Adnan Menderes, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde idam edilen ilk ve tek başbakandır.

27 Mayıs darbesi Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasete bakış açısını büyük ölçüde etkilemiş ve sonraki darbe ve darbe girişimleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kendisinde bu girişimleri yapmakta haklı sebepler geliştirmesi ile sonuçlanmıştır. 27 Mayıs darbesi sonrası yaşanan süreci değerlendirdiğimizde; yeni bir anayasanın düzenlenmesi kararı olumlu sonuçları olan bir karar diyebiliriz. 1961 Anayasası, Türkiye Cumhuriyeti'nde yürürlükte olmuş diğer anayasalarla karşılaştırıldığında bireysel hak ve özgürlükler yönünden en geniş kapsamlı ve hakların teminat altına alındığı anayasadır. Bireysel özgürlüklerin geniş kapsamda ele alınması, anayasanın hazırlanmasında üniversitenin görevlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Darbe sonrası çift meclis sistemi getirilmiş ve ordu siyasette resmi olarak yerini almıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasi yönetimde resmi bir yeri olmasına rağmen ordu içerisindeki fikir ayrılıklarının etkisi ile özellikle 1962-1971 yılları arasında sık sık darbe girişimleri yaşanmıştır. Ülkede hâkim iç karışıklıklar, ordu içerisinde de etkisini göstermiştir. 1961 Anayasası'nın tanıdığı haklar ve ülkede hâkim olan sağ-sol görüş farklılıkları, silahlı çatışmalara kadar varmış ve karşıt görüşlü öğrencilerin birbirlerini öldürmesine kadar artmıştır. Sol görüşlü öğrencilerin devrimci örgütler kurmaları ve sağ görüşlü öğrencilerin de Ülkü Ocaklarında örgütlenmeleri çatışmaların şiddetini arttırmıştır. Yapılan protestolar yerini silahlı eylemlere bırakmış ve olayların boyutları giderek daha da artmıştır. 70'li yılların başlarında gün aşırı ölümlerle sonuçlanan çatışmalar, siyasi karışıklıklar engellenemez hale gelmiştir. Yaşanan olaylar neticesinde 12 Mart muhtırası verilmiş ve askeri yönetim tarafından mevcut siyasi yönetimin değişmesi gerektiği belirtilmiştir.

12 Mart 1971 muhtırasının en önemli sonucu; 1960 darbesi ile mevcut anayasanın Türk Silahlı Kuvvetler tarafından yetersiz görülmesi üzerine hazırlanan 1961 Anayasası, 1971 yılına gelindiğinde yine Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından yetersiz görülmüş ve belli maddeleri revize edilmiştir. Dikkat çeken yasal düzenleme; Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kanun hükmünde kararname düzenleme yetkisi verilmesidir. 12 Mart Muhtırası sonrası yapılan yasal düzenlemeler sivil otoriteyi zayıflatırken askeri otoriteyi güçlendirmiştir.

Askeri otoritenin etkisiyle ülkede kısa süreli istikrar sağlanmış olsa da üniversiteli gençlik arasında yayılan siyasi fikir ayrılıkları sağ-sol çatışmaları devam ettirmiştir.

Örgütlü ve silahlı eylemlerin artarak devam etmesi halk arasında da endişeye sebep olmuş ve siyasi iradenin de fikir ayrılıklarının çözümsüz kalması, Türk Silahlı Kuvvetler içinde darbe hazırlıklarının başlamasına sebep olmuştur. 12 Eylül 1980 darbesinde emir komuta zinciri ekseninde gerçekleştirilmiştir. 1971 Muhtırası ile kurulmaya çalışılan otorite yeterince etkili olmamış, ülkede iç savaş ortamının oluşması ve siyasi iradenin Cumhurbaşkanlığı seçiminde çözümsüz kalması sonucu 12 Eylül 1980 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetler yönetime el koymuştur. 1980 Darbesi için askeri yönetim tarafından gösterilen sebep; devlet otoritesinin zayıflaması ve ülke bütünlüğünün bozulması tehlikesidir. 1980 Darbesi sonrası da mevcut anayasanın yetersiz olduğu vurgulanmış ve yeni bir anayasa hazırlanması kararlaştırılmıştır. Yeni anayasa hazırlanıncaya kadar geçecek sürede siyasi yönetim Milli Güvenlik Konseyi tarafından temsil edilmiştir. Darbe sonrası sıkıyönetim ilan edilmiş ve olaylara karıştığı belirlenen çok sayıda kişi tutuklanmıştır. Uzun süre yaşanan öğrenci olayları nedeniyle üniversite öğrencilerinin siyasi partileri üye olması yasaklanmıştır. 1961 Anayasası ile iki meclisli olan yasama, 1982 Anayasası ile tek meclisli hale haline geri dönmüştür. Seçim barajı getirilmiş ve Milli Güvenlik Konseyi'nin kabul etmediği siyasi partilerin ve adayların 1983 seçimine katılmaları engellenmiştir. Darbe sonrası tüm siyasi partiler kapatılmıştır. 1980 Darbesi sonrası demokratik bir ortamdan söz edilememiştir. 12 Eylül 1980 sonrası 1983 yılında yapılan seçimlere kadar siyasi yönetim Türk Silahlı Kuvvetler tarafından yürütülmüştür.

80 ve 90'lı yıllar yeni anayasa hükümleri çerçevesinde yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirilebilir. Yeni siyasi partilerin kuruluşu, yeniden siyasi istikrarın sağlanması yıllar sürmüştür. 90'lı yılların sonlarına geldiğimizde Türk Silahlı Kuvvetleri'ni siyasi yönetime müdahaleleri sıklaşmıştır. Ülkede siyasi yönetimde bulunan Necmettin Erbakan hükümetine irticai faaliyetlerde bulunduğu ve laikliğe aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçeleri ile yapılan Milli Güvenlik Kurulunda muhtıra verilmiştir. Cumhuriyet tarihine post-modern darbe olarak geçen olayda Türk Silahlı Kuvvetleri 20 maddelik bir bildiri yayınlayarak hükümetin almış olduğu kararlardan duyduğu rahatsızlıkları, talepleri ve önerileri bu bildiriye açıkça belirtilmiştir. 28 Şubat 1997 Muhtırası sonrası Cumhuriyet tarihinde ilk kez iktidarın ortağı olan koalisyon partisine kapatma davası açılmıştır. Necmettin Erbakan'ın istifası

üzerine yeni hükümeti kurma görevi Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Yeni bir koalisyon hükümeti kurulmuş ve siyasi yönetim sekteye uğramamıştır.

27 Nisan 2007 tarihinde mecliste yapılan Cumhurbaşkanlığı 1. tur seçimleri sonrası, mecliste toplantı yeter sayısının sağlanamaması sonucu seçim 2. tura kalmıştır. Aynı gün Türk Silahlı Kuvvetleri resmi internet sitesinde Cumhuriyet tarihine e-muhtıra olarak geçen bildiri yayınlanmıştır. 2007 e-muhtirasının en önemli sonucu; mevcut hükümetin de karşı bir bildiri yayımlayarak meclisin üstünlüğüne dikkat çekmesidir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin son darbe girişimi 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanmıştır. Fethullahçı Terör Örgütüne üye olduğu iddia edilen, Türk Silahlı Kuvvetleri'nde görevli bir grup askerin, mevcut AK Parti Hükümetini devirme girişimidir. Emir-komuta zinciri dışında gerçekleşen darbe girişimi karşı görüşlü Türk Silahlı Kuvvetleri personeli, güvenlik güçleri ve halkın da desteği ile bastırılmıştır. Darbe girişimi sonrası olağanüstü hal ilan edilmiş ve askeri yönetim ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin en dikkat çekenini Türk Silahlı Kuvvetleri'nin hiyerarşik yapısının yeniden düzenlenerek Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır. Ayaklanmada ön planda olan askeri okul öğrencileri sebebiyle, tüm askeri okullar kapatılmış ve askeri personellerin yetiştirilmesi amacıyla Milli Savunma Üniversitesi kurulmuştur. Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı, İçişleri Bakanlığı'na bağlanmış ve komutanlık ibareleri kaldırılmıştır.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin İç Hizmet Kanunu'nda, kendisini siyaset üstü ve tarafsız olarak nitelendirmesi sona ermiş ve ordu siyasi iktidara bağlanmıştır. Askeri görev yerleri ve sürelerinin kararlaştırıldığı Yüksek Askeri Şûra'nın yapısı değiştirilmiş ve farklı bakanların da toplantılara katılması kararı verilmiştir. Bu hususla ilgili 15 Temmuz 2018 tarihinde Yüksek Askeri Şûra'nın yapısı tekrar değiştirilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesinden başlayarak 15 Temmuz 2016 darbe girişimine kadar yaşanmış olan darbelerde askeri yönetimin söz sahibi olması dikkat çeken bir husustur. Darbe girişimleri sonrasında zaman zaman değişikliğe uğramış olsa da siyasi yönetimler görevlerine devam etmiştir. Askeri yönetimin siyasi yönetime müdahalesinden söz edilebilir. Son olarak 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrası dikkat çeken diğer husus ise mevcut siyasi yönetimin görevine devam etmesidir. Bu sonuca ulaşılmasında darbe

girişiminin bastırılmış olması etkilidir. Darbe girişiminin bastırılmasında ilgili dönemde görevde olan siyasi yönetimin de etkisi bulunmaktadır. Darbe girişimi sonrası alınan kararlar da siyasi kararlar olarak nitelendirilebilir.

Sonuç olarak askeri yönetimi etkileyen veya değiştiren iki olaydan bahsedebiliriz. İlki 27 Mayıs 1960 darbesi; askeri yönetim kanununun yeniden yapılandırılması ile sonuçlanmıştır. İkincisi ise 15 Temmuz 2016 darbe girişimi; mevcut kanun geçerli olmakla birlikte kanun maddeleri revize edilerek askeri yönetim yeniden şekillenmiştir. Yapılan değişikliklerin askeri yönetime etkileri tartışılmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- 27 Nisan E-muhtırası. (2015, Aralık 04). www.mynet.com: <https://www.mynet.com/27-nisan-e-muhtirasi-tam-metni-110102212559> adresinden alınmıştır
- Ahmad, F. (1977). *The Turkish Experiment In Democracy(1950-1975)*. London: The Royal Institute Of International Aff.
- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ahmad, F. (2011). Cumhuriyet Türkiye'sinde Siyaset ve Siyasi Partiler. R. Kasaba içinde, *Türkiye Tarihi-Modern Dünyada Türkiye/1839-2010* (s. 226-274). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Akça, İ. (2020). Yetmişli Yıllarda Hegemonya Krizi, Ordu ve Militarizm. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1970'li Yılları* (s. 99-120). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akın, G., ve Keskin, Y. Z. (2020). 12 Eylül Ara Rejimi Döneminde Türkiye'de Siyasi Gelişmeler (1980-1983). *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 703-724.
- Albayrak, M. (2020). *Türk Siyasi Hayatında Demokrat Parti-Demokrat Parti'nin Muhalefet Yılları(1946-1950)*. Mersin: Mer-Ak Mersin Akademi Yayınları.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u Anlamak:Parametreler Ve Sonuçlar. *Bilig*, 253-272.
- Aras, B. (2017). 15 Temmuz Sonrası Türkiye'de Devlet, Kurumlar ve Reform. *İstanbul Politikalar Merkezi*, 1-15.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *İkinci Adam 1950-1964 Cilt:III*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydemir, Ş. S. (2000). *Menderes'in Dramı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, S., ve Taşkın, Y. (2020). *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aygün, H. (2017). *15 Temmuz Sırları*. İstanbul: Siyah Beyaz Yayınları.
- Başbuğ, İ. (2016). *15 Temmuz Öncesi ve Sonrası*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Bayramoğlu, A. (2018). *28 Şubat Bir Müdahalenin Güncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bican, M. (2017). *28 Şubat'tan Bugüne Bakmak, 28 Şubat Bin Değil On Yıl Sürseydi Fetö Olur Muydu?* Ankara: Galeati Yayıncılık.

- Biçer, S. (2017). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Ve Sonrasındaki Askeri Müdahaleler İle 15 Temmuz 2016 Darbe Girişiminin Sebep, Sonuç, Planlama Ve İcralarının Mukayeseli Analizi. *Bilge Strateji*, 13-31.
- Bilbilik, E. (2013). *Öncesi Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Birand, M. A., ve Yıldız, R. (2012). *Son Darbe:28 Şubat*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Birand, M. A., Dündar, C., ve Çaplı, B. (2008). *12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar-Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cansever, N., ve Kiriş, H. M. (2015). Türkiye'de Ordu – Siyaset İlişkileri Çerçevesinde Ak Parti – Tsk Etkileşimine Bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 361-384.
- Cizre, Ü. (2014). *AP-Ordu İlişkileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çiller, T. (2012, Kasım 7). Darbe Komisyonu. (T. T. Başkanlığı, Röportajı Yapan)
- Dağı, İ., ve Uğur, F. (2009). *Yalnız Demokrat-Ferruh Bozbeyli Kitabı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Danıştay Üyelerine Silahlı Saldırı*. (2006, Mayıs 17). bigpara.hurriyet.com.tr: https://bigpara.hurriyet.com.tr/haberler/genel-haberler/danistay-uyelerine-silahlisaldiri_ID563889/ adresinden alınmıştır
- Demirel, A. (2018). *Tek Parti'nin İktidarı-Türkiye'de Seçimler ve Siyaset(1923-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, T. (2003). Türk Silahlı Kuvvetlerinin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine. A. İnsel, & A. Bayramoğlu içinde, *Bir Zümre Bir Parti-Türkiye'de Ordu* (s. 345-381). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Deniz, O. (2002). *Parola: Harbiyeli Aldanmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Duman, M. (2017). 15 Temmuz Askeri Darbe Girişiminin Sosyolojik Okuması. B. Güngörmez, & M. H. Akın içinde, *Akademinin Gözünden 15 Temmuz* (1.Baskı b., s. 121-140). Ankara: Kadim Yayınları.
- Dündar, U., ve Çıray, A. (2019). *Türkiye İçin Söyleşiler*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Emre, Y. (2019). *Chp, Sosyal Demokrasi ve Sol-Türkiye'de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları(1960-1966)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Erdal, İ. (2020). Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Hayatında Özalp Yıllar(1980-1991). B. Sayılır içinde, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2* (s. 179-208). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Erdoğan, M. (1990). Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 309-334.
- Erendor, M. (2018). *Türk Ordusu Tarihi-Ötüken'den Ankara'ya*. İstanbul: Kamer Yayınları.
- Eroğul, C. (1990). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Erol, Ö. L. (2010). *Asker Devrim Darbe*. İstanbul: Bildik Basın Yayın.
- Ersan, V. (2020). *1970'lerde Türkiye Solu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gazete, T. (1927, Temmuz 12). 631. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1927, Temmuz 17). 635. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1935, Kasım 26). 3170. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1960, Mayıs 30). 10515. *Milli Birlik Komitesi (27) Numaralı Tebliği*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1960, Mayıs 31). 10516. *Kararname*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1960, Haziran 14). 10525. *G e ç i c i Kanun*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1960, Aralık 15). 10681. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1961, Ocak 9). 10702. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1965, Ekim 15). 12127. *Kararnameler*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1966, Temmuz 13). 12347. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1969, Ekim 20). 13331. *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.

- Gazete, T. (1971, Mart 13). 13777. *Kanunlar*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1971, Mart 20). 13784. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1971, Temmuz 14). 13895. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1972, Mayıs 05). 14178. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1976, Temmuz 02). 15634. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1980, Eylül 12). 17103_1. *Yürütme Ve İdare Bölümü*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1980, Ekim 18). 17139. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1980, Aralık 12). 17188_1. *Milli Güvenlik Konseyi Hakkında Kanun*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1981, Ekim 18). 17488. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1982, Kasım 9). 17863_1. *7 Kasım 1982 Tarihinde Halkoyu İle Kabul Edilen Türkiye Cumhuriyeti Anayasası*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1983, Haziran 25). 18088. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (1996, Ocak 3). 22512_1. *Yüksek Seçim Kurulu Kararı*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2016, Temmuz 27). 29783 2. Mükerrer. *Kanun Hükmünde Kararname*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2016, 7 31). 29787. *Kanun Hükmünde Kararname*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2016, 9 1). 29818 2. Mükerrer. *Kanun Hükmünde Kararname*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2017, Ocak 6). 29940 Mükerrer. *Kanun Hükmünde Kararnameler*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.

- Gazete, T. (2017, Şubat 11). 29976. *Kanun*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2017, Nisan 29). 30052. *689 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2018, Temmuz 15). 30479. *Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Gazete, T. (2018, Temmuz 15). 30479. *Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü.
- Güler, U. (2006). *Türkiye'de Siyasal Bir Aktör Olarak Ordu*. tez.yok.gov.tr: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alınmıştır
- Gürgür, N. (2010). Öncesi, Sonrası ve Etkileriyle Otuzuncu Yılında 12 Eylül. *Türk Yurdu*, 7-14.
- Gürgür, N. (2011). 27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları- I 22 Şubat ve 21 Mayıs Darbe Girişimleri. *Türk Yurdu*, 1-31.
- Haytoğlu, E. (1992). Milli Kalkınma Partisi Kurucusu Nuri Demirağ'ın Hayatı ve Projeleri. *İnkılap Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 257-264.
- Herodotos. (2022). *Tarih*. (M. Ökmen, Çev.) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Hürriyet, Gazetesi. (12.03.1971, Mart 12). *12 Mart 1971 Hürriyet Gazetesi "Ordu ultimatom verdi."*. www.reddit.com: <https://www.reddit.com> adresinden alınmıştır
- İlhan, S. (1987). *Harp Yönetimi ve Atatürk*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- İnce, M. (2016). *Darbeler ve Demokrasi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Kapuci, S. (2015, 04 16). *27 Nisan E Muhtırası'nın Algı Yönetimi Kapsamında Analizi*. Ulusal Tez Merkezi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> adresinden alınmıştır
- Karadayı, İ. H. (2012, Haziran 25). Darbe Komisyonu. (T. T. Başkanlığı, Röportajı Yapan) Ankara: TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı.
- Karatepe, Ş. (1993). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karatepe, Ş. (2015). *Ara Rejimin Adaleti*. İstanbul: İz Yayıncılık.

- Karpat, K. H. (2015). *Türk Siyasi Sistemi-Siyasal Sistemin Evrimi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaya, R. (2017). *Darbe'den Olağanüstü Hal'e 15 Temmuz Ve Adil Şahitlik*. İstanbul: Ekin Yayınları.
- Kayalı, K. (2018). *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynak, M. (2017). *Dönemeç AKP'li Yıllar*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Kazan, Ş. (2017). *28 Şubat Postmodern Bir Darbenin Anatomisi*. Ankara: MG V Yayınları.
- Kesal, E. (2020). 12 Eylül Bize Ne Yaptı. T. Bora içinde, *40 Yıl 12 Eylül* (s. 189-208). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kırkpınar, N., ve Çakmak, F. (2020). 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi'nden 15 Temmuz Darbe Girişimi'ne Türkiye'de Siyasî Yasak Ve Mahkûmiyetler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları*, 243-283.
- Kışlalı, A. T. (1987). *Siyaset Bilimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Kocabaş, S. (2016). *1876'dan 2016'ya 140 Yıllık Resimli Darbeler Tarihi*. İstanbul: Derin Tarih.
- Kodal, T., ve Sayılır, B. (2020). Adalet ve Kalkınma Partisi(Ak Parti) Döneminde Türkiye(2002-2018). B. Sayılır içinde, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi 2* (s. 233-270). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Konseyi, Y. S. (2022, 10 26). *Basın Açıklaması*. web.archive.org: https://web.archive.org/web/20160715233656/http://www.tsk.tr/BasinFaaliyetleri/BA_186 adresinden alınmıştır
- Konuksever, E. (2021). *Bir Darbeci Subayın Anıları-27 Mayıs Öncesi ve Sonrası/Adnan Çelikoğlu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Korkmaz, A., Doğan, H., ve Güler, S. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrası Ulusal Basında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Sunumu. İ. Karaosmanoğlu içinde, *Kartepe Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz Ve Darbeler Küresel Etkiler, Medya Ve Demokrasi Sempozyumu Tebliğler-2. Cilt* (s. 99-196). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Mavioğlu, E. (2004). *Asılmayıp Beslenenler*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Meriç, C. (2018). *Mağaradakiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Milli Güvenlik Kurulu. (1983). *Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu*. Ankara: Milli Güvenlik Kurulu.
- Moore, C. D. (2011). Political and Military Coups. J. T.Ishiyama, & M. Breuning içinde, *21st Century Political Science: A Reference Handbook* (s. 124-132). California & London: SAGE Publications.
- Ocaktan, M. (2007, Nisan 29). *Vesayete Karşı Demokrasi Duruşu*. www.yenisafak.com: <https://www.yenisafak.com/yazarlar/mehmet-ocaktan/vesayete-kari-demokrasi-duruu-4931> adresinden alınmıştır
- Özbudun, E. (2010). *Türk Siyasal Hayatı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Özbudun, E., ve Hale, W. (2010). *Türkiye'de İslamcılık Demokrasi ve Liberalizm AKP Olayı*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Özçelik, P. K. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 73-93.
- Özdağ, Ü. (2004). *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*. İstanbul: Boyut Yayın.
- Özdemir, H. (1994). *Ordunu Olağandışı Rolü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Öztuna, Y., ve Gökdemir, A. (1986). *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Öztürk, O. (1990). *Türkiye'de Asker ve İktidar*. İstanbul: Yeni Yüzyıl Kitaplığı.
- Parla, T. (2008). *Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*. İstanbul: Deniz Yayınları.
- Perinçek, D. (2017). *Fetö Darbesi-Kökleri Yükselişi Ezilmesi ve Sonuçları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Sabah Gazetesi. (2016, 04 27). www.sabah.com.tr. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2016/04/27/27-nisan-bildirisinin-9-yildonumu> adresinden alınmıştır
- Saç, S. (2017). İlimli Mücadeleden Radikal Önlemlere:27 Mayıs 1960. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları* (s. 77-97). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selvi, H. (2018). 15 Temmuz Darbe Girişiminde Türkiye'de Yaşanan Olaylar. İ. Karaosmanoğlu içinde, *Kartepi Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz Ve Darbeler Küresel Etkiler, Medya Ve Demokrasi Sempozyumu Tebliğler 1. Cilt* (s. 87-98). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.

- Sevinç, M. (2006). Türkiye'de ve Batı Demokrasilerinde, Vicdan i Ret, Zorunlu Askerlik ve Kamu Hizmeti Seçeneği. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 297-321.
- Soysal, M. (1992). *100 Soruda Anayasanın Anlamı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- T.C. Yüksek Seçim Kurulu. (2022, Ekim 25). www.ysk.gov.tr: <https://www.ysk.gov.tr/tr/19-ekim-1965-xiii-donem-milletvekili-genel-secimi/80059> adresinden alınmıştır
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa: 1961-1982*. İstanbul: Beta Basım.
- Tanör, B. (1997). Siyasal Tarih (1980-1995). B. Tanör, & K. Boratav içinde, *Bugünkü Türkiye 1980-1995 Türkiye Tarihi*:5 (s. 26). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Tarhan, E. (1982). *Anayasalar ve Seçim Kanunları: 1876-1982*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tatlılıoğlu, K., Gözütok, A., ve Uysal, M. (2018). Türkiye’de Askeri Darbelerin Psiko-Sosyal, Ekonomik Ve Politik Sonuçları Üzerine Genel Bir Değerlendirme. İ. Karaosmanoğlu içinde, *Kartepi Zirvesi 2017 Uluslararası 15 Temmuz Ve Darbeler Küresel Etkiler, Medya Ve Demokrasi Sempozyumu Tebliğler-3.Cilt* (s. 277-297). Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.
- TBMM, A. K. (2017). *Fethullahçı Terör Örgütünün (FETÖ/PDY) 15 Temmuz 2016 Tarihli Darbe Girişimi*. Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
- Tekelioğlu, O. (2018, Aralık). Türkiye’de Askeri Darbelerin Ve Darbe Girişimlerinin Bürokrasi Üzerine Etkileri (1909-1980). *Yüksek Lisans Tezi*. Denizli, Türkiye: Pamukkale Üniversitesi.
- Tekin, O. (2019). *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Temyiz Kararı, 2004/4051 E. (T.C. Danıştay İkinci Daire Ekim 26, 2005).
- Toker, M. (1990). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973 Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944 - 1973 DP Yokuş Aşağı 1954 - 1957*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Tuncel, G. (2018, 12). 15 Temmuz Darbe Girişimi Sonrasında Çıkarılan Kanun Hükmünde Kararnamelerinin Kamu Yönetimine Etkisi. *Birey ve Toplum*, 5-38.
- Tunçay, M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması(1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2019). *www.sozluk.gov.tr*. Mayıs 2, 2020 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Ulus, Ö. M. (2016). *Türkiye'de Sol ve Ordu(1960-1971)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, M. A. (2010). 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi. *Türk Yurdu*, 106-110.
- Varel, A. (2020). Ellili Yıllarda Muhalefet:Hükümete Yönelik Temel Eleştiriler ve DP Karşısında CHP'nin İdeolojik Konumlanması. M. K. Kaynar içinde, *Türkiye'nin 1950'li Yılları* (s. 203-234). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yalman, Ü. (2016). *Kalkışma*. Ankara: Türkiye Haber Kameramanları Derneği.
- Yarar, M., ve Bozkurt, C. (2019). *Darbenin Kayıp Saatleri*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi 1930-1945*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Yılmaz, E. (2017). Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi Ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 21-64.
- Yılmaz, H. (2006). *Tarih Boyunca İhtilaller Ve Darbeler*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Ek 2. 27 Mayıs 1960 Darbe Bildirisi

Sevgili Vatandaşlar,

Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri, memleketin idaresini ele almıştır. Bu harekâta Silahlı Kuvvetlerimiz; partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında, en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi, hangi tarafa mensup olursa olsun, seçimi kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır.

Girişilmiş olan bu teşebbüs, hiçbir şahsa veya zümreye karşı değildir. İdareimiz, hiç kimse hakkında şahsiyata müteallik tecavüzkâr bir fiile müsaade etmeyeceği gibi, edilmesine de asla müsamaha etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun, her vatandaş; kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların, partilerin üstünde aynı milletin, aynı soydan gelmiş evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmekten birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir.

Kabineye mensup şahsiyetlerin, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne sığınmalarını rica ederiz. Şahsi emniyetleri kanunun teminatı altındadır.

Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz, Birleşmiş Milletler Anayasası'na ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta sulh, cihanda sulh' prensibi bayrağımızdır.

Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. Düşüncemiz 'Yurtta sulh, cihanda sulh'tur.'

Ek 3. 12 Mart 1971 Muhtıra Metni

1. Parlamento ve Hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, ATATÜRK'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.

3. Bu husus sür'atle tahakkuk ettirilemediği takdirde, Türk Silâhlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almağa kararlıdır.

Bilgilerinize.

Ek 4. 12 Eylül 1980 Darbe Bildirisi

Yüce Türk Milleti;

Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği, ülkesi ve milletiyle bir bütün olan, Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile, varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikrî ve fiziki haince saldırılar içindedir.

Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, Anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri almamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür.

Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek, sistemli bir şekilde ve haince, İlkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köşelerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme ve iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür.

Azız Türk Milleti ;

İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, iç hizmet kanununun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk Milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararını almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı; ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve Hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilân edilmiştir.

Yurt dışına çıkışlar yasaklanmıştır.

Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05'den itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur.

Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama bugün saat 13'deki Türkiye Radyoları ve Televizyonun haber bülteninde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında yayınlanacak bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetlerine güvenmelerini beklerim.

Kenan EVREN

Orgeneral

Genelkurmay ve Milli Güvenlik

Konseyi Başkanı

Ek 5. 28 Şubat 1997 Muhtıra Metni

Millî Güvenlik Kurulu'nun 28 Şubat 1997 tarih ve 406 Sayılı Kararına Ek-A (rejim aleyhtarı irticai faaliyetlere karşı alınması gereken tedbirler)

1-Anayasamızda cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan ve yine anayasanın 4'üncü maddesi ile teminat altına alınan laiklik ilkesi büyük bir titizlik ve hassasiyetle korunmalı, bunun korunması için mevcut yasalar hiçbir ayırım gözetmeksizin uygulanmalı, mevcut yasalar uygulamada yetersiz görülüyorsa yeni düzenlemeler yapılmalıdır.

2-Tarikatlarla bağlantılı özel yurt, vakıf ve okullar, devletin yetkili organlarınca denetim altına alınarak Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı'na devri sağlanmalıdır.

3-Genç nesillerin körpe dimağlarının öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve çeşitli mihrakların etkisinden korunması bakımından:

a-8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttan uygulamaya konulmalı.

b-Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

4-Cumhuriyet rejimine ve Atatürk ilke ve inkılaplarına sadık, aydın din adamları yetiştirmekle yükümlü, milli eğitim kuruluşlarımız, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun ihtiyaç düzeyinde tutulmalıdır.

5-Yurdun çeşitli yerlerinde yapılan dini tesisler belli çevrelere mesaj vermek amacıyla gündemde tutularak siyasi istismar konusu yapılmamalı, bu tesislere ihtiyaç varsa, bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı'nca incelenerek mahalli yönetimler ve ilgili makamlar arasında koordine edilerek gerçekleştirilmelidir.

6-Mevcudiyetleri 677 sayılı yasa ile men edilmiş tarikatların ve bu kanunda belirtilen tüm unsurların faaliyetlerine son verilmeli, toplumun demokratik, siyasi ve sosyal hukuk düzeninin zedelenmesi önlenmelidir.

7-İrticai faaliyetleri nedeniyle Yüksek Askeri Şura kararları ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nden (TSK) ilişkileri kesilen personel konusu istismar edilerek TSK'yi dine karşıymış gibi göstermeye çalışan bazı medya gruplarının silahlı kuvvetler ve mensupları aleyhindeki yayınları kontrol altına alınmalıdır.

8- İrticai faaliyetleri, disiplinsizlikleri veya yasadışı örgütlerle irtibatları nedeniyle TSK'dan ilişkileri kesilen personelin diğer kamu kurum ve kuruluşlarında istihdamı ile teşvik unsuruna imkan verilmemelidir.

9- TSK'ya aşırı dinci kesimden sızmaları önlemek için mevcut mevzuat çerçevesinde alınan tedbirler; diğer kamu kurum ve kuruluşları, özellikle üniversite ve diğer eğitim kurumları ile bürokrasinin her kademesinde ve yargı kuruluşlarında da uygulanmalıdır.

10-Bu maddenin tam metnini Türkiye'nin uluslararası ilişkilerini ilgilendirdiği için yayınlamıyoruz.

11-Aşırı dinci kesimin Türkiye'de mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak ve dolayısıyla milletimizin düşmanca kamplara ayrılmasına yol açacak çok tehlikeli faaliyetler yasal ve idari yollarla mutlaka önlenmelidir.

12-T.C. Anayasası, Siyasi Partiler Yasası, Türk Ceza Yasası ve bilhassa Belediyeler Yasası'na aykırı olarak sergilenen olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idari işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı ve bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademedeki kesin önlemler alınmalıdır.

13-Kıyafetle ilgili kanuna aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdaş bir görünüme yöneltmek için uygulamalara mani olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

14-Çeşitli nedenlerle verilen, kısa ve uzun namlulu silahlara ait ruhsat işlemleri polis ve jandarma bölgeleri esas alınarak yeniden düzenlenmeli, bu konuda kısıtlamalar getirilmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

15-*Kurban derilerinin, mali kaynak sağlamayı amaçlayan ve denetimden uzak rejim aleyhtari örgüt ve kuruluşlar tarafından toplanmasına mani olunmalı, kanunla verilmiş yetki dışında kurban derisi toplattırılmamalıdır.*

16-*Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı ve bu tür yasadışı uygulamaların ulaşabileceği vahim boyutlar dikkate alınarak, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.*

17-*Ülke sorunlarının çözümünü "Millet kavramı yerine ümmet kavramı" bazında ele alarak sonuçlandırmayı amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idari yollardan önlenmelidir.*

18-*Büyük Kurtarıcı Atatürk'e karşı yapılan saygısızlıklar ve Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkındaki 5816 sayılı kanunun istismar edilmesine fırsat verilmemelidir.*

28 Şubat 1997 tarih ve 406 sayılı MGK Kararı'nın Eki'dir.

Ek 6. 27 Nisan 2007 E-Muhtıra Metni

Türkiye Cumhuriyeti devletinin, başta laiklik olmak üzere, temel değerlerini aşındırmak için bitmez tükenmez bir çaba içinde olan bir kısım çevrelerin, bu gayretlerini son dönemde artırdıkları müşahede edilmektedir. Uygun ortamlarda ilgili makamların, sürekli dikkatine sunulmakta olan bu faaliyetler; temel değerlerin sorgulanarak yeniden tanımlanması isteklerinden, devletimizin bağımsızlığı ile ulusumuzun birlik ve beraberliğinin simgesi olan milli bayramlarımıza alternatif kutlamalar tertip etmeye kadar değışen geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Bu faaliyetlere girişenler, halkımızın kutsal dini duygularını istismar etmekten çekinmemekte, devlete açık bir meydan okumaya dönüşen bu çabaları din kisvesi arkasına saklayarak, asıl amaçlarını gizlemeye çalışmaktadırlar. Özellikle kadınların ve küçük çocukların bu tür faaliyetlerde ön plana çıkarılması, ülkemizin birlik ve bütünlüğüne karşı yürütölen yıkıcı ve bölücü eylemlerle şaşırtıcı bir benzerlik taşımaktadır.

Bu bağlamda;

Ankara'da 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı kutlamaları ile aynı günde kuran okuma yarışması tertiplenmiş, ancak duyarlı medya ve kamuoyu baskıları sonucu bu faaliyet iptal edilmiştir.

22 Nisan 2007 tarihinde Şanlıurfa'da; Mardin, Gaziantep ve Diyarbakır illerinden gelen bazı grupların da katılımı ile, o saatte yataklarında olması gereken ve yaşları ile uygun olmayan çağ dışı kıyafetler giydirilmiş küçük kız çocuklarından oluşan bir koroya ilahiler okutulmuş, bu sırada Atatürk resimleri ve Türk bayraklarının indirilmesine teşebbüs edilerek geceyi tertipleyenlerin gerçek amaç ve niyetleri açıkça ortaya konulmuştur.

Ayrıca, Ankara'nın Altındağ ilçesinde "Kutlu Doğum Şöleni" için ilçede bulunan tüm okul müdürlerine katılım emri verildiği, Denizli'de İl Müftülüğü ile bir siyasi partinin ortaklaşa düzenlediği etkinlikte ilköğretim okulu öğrencilerinin başları kapalı olarak ilahiler söylediği, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı Nikfer beldesinde dört cami

bulunmasına rağmen, Atatürk İlköğretim Okulunda kadınlara yönelik vaaz ve dini söyleşi yapıldığı yolunda haberler de kaygıyla izlenmiştir.

Okullarda kutlanacak etkinlikler, Milli Eğitim Bakanlığı'nun ilgili yönergelerinde belirtilmiştir. Ancak, bu tür kutlamaların yönerge dışı talimatlarla yerine getirildiği tespit edilmiş ve Genelkurmay Başkanlığınca yetkili kurumlar bilgilendirilmesine rağmen herhangi bir önleyici tedbir alınmadığı gözlenmiştir.

Anılan faaliyetlerin önemli bir kısmının bu tür olaylara müdahale etmesi ve engel olması gereken mülki makamların müsaadesi ile ve bilgisi dahilinde yapılmış olması meseleyi daha da vahim hale getirmektedir. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Cumhuriyet karşıtı olan ve devletimizin temel niteliklerini aşındırmaktan başka amaç taşımayan bu irticai anlayış, son günlerdeki bazı gelişmeler ve söylemlerden de cesaret almakta ve faaliyetlerinin kapsamını genişletmektedir.

Bölgemizdeki gelişmeler, din ile oynamanın ve inancın siyasi bir söyleme ve amaca alet edilmesinin yol açabileceği felaketlerin ibret alınması gereken örnekleri ile doludur. Kutsal bir inancın üzerine yüklenmeye çalışılan siyasi bir söylem veya ideolojinin inancı ortadan kaldırarak, başka bir şeye dönüştüğü, ülkemizde ve ülke dışında görülebilmektedir. Malatya'da ortaya çıkan olayın bunun çarpıcı bir örneği olduğu ifade edilebilir. Türkiye Cumhuriyeti devletinin çağdaş bir demokrasi olarak, huzur ve istikrar içinde yaşamasının tek şartının, devletin Anayasamızda belirlenmiş olan temel niteliklerine sahip çıkmaktan geçtiği şüphesizdir.

Bu tür davranış ve uygulamaların, Sn. Genelkurmay Başkanı'nın 12 Nisan 2007 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği "Cumhuriyet rejimine sözde değil özde bağlı olmak ve bunu davranışlarına yansıtma" ilkesi ile tamamen çeliştiği ve Anayasanın temel nitelikleri ile hükümlerini ihlal ettiği açık bir gerçektir.

Son günlerde, Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde öne çıkan sorun, laikliğin tartışılması konusuna odaklanmış durumdadır. Bu durum, Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından endişe ile izlenmektedir. Unutulmamalıdır ki, Türk Silahlı Kuvvetleri bu tartışmalarda taraftır ve laikliğin kesin savunucusudur. Ayrıca, Türk Silahlı Kuvvetleri yapılmakta olan tartışmaların ve olumsuz yöndeki yorumların kesin olarak

karşısındadır, gerektiğinde tavrını ve davranışlarını açık ve net bir şekilde ortaya koyacaktır. Bundan kimsenin şüphesinin olmaması gerekir.

Özetle, Cumhuriyetimizin kurucusu Ulu Önder Atatürk'ün, "Ne mutlu Türküm diyene!" anlayışına karşı çıkan herkes Türkiye Cumhuriyeti'nin düşmanıdır ve öyle kalacaktır.

Türk Silahlı Kuvvetleri, bu niteliklerin korunması için kendisine kanunlarla verilmiş olan açık görevleri eksiksiz yerine getirme konusundaki sarsılmaz kararlılığını muhafaza etmektedir ve bu kararlılığa olan bağlılığı ile inancı kesindir.

Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

Genelkurmay Başkanı

Yaşar Büyükanıt

Ek 7. 15 Temmuz Darbe Bildirisi

‘’ Türkiye Cumhuriyetinin Değerli Vatandaşları,

Sistematik bir şekilde sürdürülen anayasa ve kanun ihlalleri; devletin temel nitelikleri ve hayati kurumlarının varlığı açısından önemli bir tehdit haline gelmiş, türk silahlı kuvvetleri dahil olmak üzere devletin tüm kurumları ideolojik saiklerle dizayn edilmeye başlanmış ve dolayısıyla görevlerini yapamaz hale getirilmiştir. Gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içerisinde olan Cumhurbaşkanı ve hükümet yetkilileri tarafından; temel hak ve hürriyetler zedelenmiş, kuvvetler ayrılığına dayalı, laik ve demokratik hukuk düzeni fiilen ortadan kaldırılmıştır. devletimiz; uluslararası ortamda hak ettiği itibarını yitirmiş ve evrensel temel insan haklarının göz ardı edildiği, korkuya dayalı otokrasi ile yönetilen bir ülke haline getirilmiştir. Siyasi idarenin aldığı hatalı kararlarla mücadeleden geri durduğu terör tırmanarak birçok masum vatandaşımızın ve teröristle mücadele eden güvenlik görevlilerimizin hayatına mal olmuştur. bürokrasi içerisindeki yolsuzluk ve hırsızlık ciddi boyutlara ulaşmış, ülke sathında bununla mücadele edecek hukuk sistemi işlemez hale getirilmiştir. bu ahval ve şerait altında, yüce Atatürk'ün önderliğinde milletimizin olağanüstü fedakarlıklarla kurduğu ve bugünlere getirdiği Cumhuriyetimizin koruyucusu olan Türk Silahlı Kuvvetleri, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" İlkesinden Hareketle;

- Vatanın bölünmez bütünlüğünü, milletin ve devletin bekasını devam ettirmek,
- Cumhuriyetimizin kazanımlarının karşı karşıya kaldığı tehlikeleri bertaraf etmek,
- Hukuk devleti önündeki fiili engelleri ortadan kaldırmak,
- Milli güvenlik tehdidi haline gelmiş olan yolsuzluğu engellemek,
- Terörizm ve terörün her türlüü ile etkin mücadele yolunu açmak,
- Temel evrensel insan haklarını, mezhep ve etnisite ayrımı gözetmeksizin tüm vatandaşlarımız için geçerli kılmak,
- Laik, demokratik, sosyal ve hukuk devleti ilkesi üzerine oturan anayasal düzeni yeniden tesis etmek,

- Devletimizin ve milletimizin kaybedilen uluslararası itibarını yeniden kazanmak,
- Uluslararası ortamda barış, istikrar ve huzurun temini için daha güçlü bir ilişki ve işbirliğini tesis etmek maksadıyla yönetime el koymuştur.

Devletin Yönetimi Teşkil Edilen Yurtta Sulh Konseyi tarafından deruhte edilecektir. Yurtta Sulh Konseyi BM-NATO ve diğer tüm uluslararası kuruluşlarla oluşturulmuş yükümlülükleri yerine getirecek her türlü tedbiri almıştır. Meşruiyetini kaybetmiş siyasi iktidara görevden el çektirilmiştir. Vatana ihanet içerisinde bulunan tüm kişi ve kuruluşların en kısa zamanda ulusumuz adına hakkaniyet ve adaletle karar vermeye yetkili mahkemeler önünde hesap vermesi temin edilecektir.

Tüm yurttaki sıkı yönetim ilan edilmiştir.

İkinci bir duyuruya kadar sokağa çıkma yasağı uygulanacaktır. Vatandaşlarımızın kendi güvenlikleri için bu yasağa hassasiyetle uymaları önem arz etmektedir. Havaalanları, sınır kapıları ve limanlardan yurt dışına çıkışlara yönelik ilave tedbirler getirilmiştir.

Devlet düzeninin en kısa zamanda tesis ve idamesi için her türlü tedbir alınmış ve uygulanmaktadır. Hiçbir Vatandaşımızın Zarar Görmesine Müsaade Edilmeyecek, Kamu Düzeninin Bozulmasına Fırsat Verilmeyecektir.

Hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm vatandaşlarımızın ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı, evrensel temel hak ve hürriyeti yurtta sulh konseyinin teminatı altındadır.

Yurtta Sulh Konseyi Üniter Devlet Yapısı İçinde Dil, Din, Etnik Köken Ayrımı Yapmaksızın Toplumun Tüm Kesimlerini Kapsayacak Bir Anayasa Hazırlanmasını En Kısa Zamanda Sağlayacaktır.

Çağdaş, demokratik, sosyal, laik hukuk ilkelerine dayalı anayasal düzen tesis edilene kadar yurtta sulh konseyi ulusumuz adına her türlü tedbiri alacaktır.

Tüm vatandaşlarımıza saygıyla duyurulur.

Yurtta Sulh Konseyi''